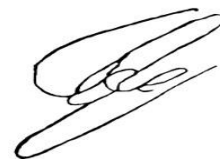

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний аграрний університет**

ГАДЗАЛО АНДРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 502.17:33

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**

**08.00.06 – економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Львів – 2020

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Інституті агроєкології і природокористування Національної академії аграрних наук України

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
Дребот Оксана Іванівна,
Інститут агроєкології і природокористування НААН,
завідувач відділу інституціонального забезпечення
природокористування

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Грановська Людмила Миколаївна,
Інститут зрошуваного землеробства НААН,
завідувач відділу зрошуваного землеробства;

доктор економічних наук, професор
Стадницький Юрій Іванович,
Інститут регіональних досліджень
ім. М.І. Долишнього НАН України,
старший науковий співробітник
відділу регіональної екологічної політики
та природокористування;

доктор економічних наук, професор
Купінець Лариса Євгенівна,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України, завідувач відділу економіко-
екологічних проблем приморських регіонів.

Захист відбудеться 8 липня 2020 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 36.814.02 у Львівському національному аграрному університеті за адресою: 80381, Львівська область, Жовківський район, м. Дубляни, вул. Володимира Великого, 1, ЛНАУ, головний корпус, ауд. 309.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського національного аграрного університету за адресою: 80381, Львівська область, Жовківський район, м. Дубляни, вул. Володимира Великого, 1.

Автореферат розісланий 5 червня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. Є. Стойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із чинників, що нині в Україні гальмує розвиток транскордонного співробітництва є екологічні проблеми, розв'язання яких не регулюється в інституціональному середовищі. На прикордонних територіях відсутнім є постійний моніторинг за станом довкілля та використанням природних ресурсів. Проекти транскордонного співробітництва у регіонах України мають економіко-соціальну спрямованість, але не враховують екологічної складової, що зумовлює недостатній обсяг фінансової підтримки, розроблення та імплементації екологічної політики. Це своєю чергою призводить до негативних змін у використанні територіальних природних ресурсів і створює гострі суперечності між економічними, соціальними та екологічними домінантами розвитку прикордонних регіонів.

Недосконалість інституту відповідальності, диспропорції у системі взаємозв'язків між офіційними та неофіційними обмеженнями стали причиною нехтування природокористувачами екологічного імперативу. Відсутність уповноваженого центрального органу виконавчої влади щодо комплексного вирішення еколого-економічних питань на прикордонних територіях, а також чіткого нормативно-правового регулювання цих аспектів транскордонного співробітництва створює умови, що негативно впливають на транскордонне співробітництво на прикордонних територіях України. Тому питання обґрунтування напрямів формування інституціональних засад з урахуванням екологічної складової, мають бути піднесені до рівня пріоритетів збалансованого природокористування на прикордонних територіях України і найважливішого напрямку екологічної державної політики в галузі охорони навколишнього середовища.

З огляду на це необхідним є подальше вдосконалення теоретичних засад та методологічних підходів до управління у сфері охорони і збереження навколишнього природного середовища, оскільки збалансований еколого-економічний розвиток прикордонних регіонів передусім залежить від упровадження цілісної та ефективної екологічної політики транскордонного співробітництва, в межах якої мають бути створені відповідні правові, інституційні, фінансові інструменти та механізми розвитку прикордонних регіонів.

У зв'язку з цим актуальність дослідження підтверджується також необхідністю удосконалення механізмів державного управління сферою транскордонного співробітництва з країнами ЄС та розробки науково-методичних і практичних рекомендацій щодо розв'язання організаційно-правових, еколого-економічних проблем, що виникають у транскордонних регіонах, зокрема визначеними Державною програмою розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки, Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також програмами Європейського інструменту політики сусідства на 2016–2020 рр. Важливе значення у цьому процесі відіграє інституціональне забезпечення реалізації Закону України «Про транскордонне співробітництво» та Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки.

Теоретико-методичні і прикладні аспекти проблеми інституціоналізації соціально-економічних відносин досліджено в роботах зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема: Р. Коуза, Д. Норта, Т. Веблена, Дж. Коммонса, У. Гамільтона, Ф. Ліста,

Г. Шмолера, Д. Белла, Дж. Гелбрейта, Дж. Ходжсона, Ж. Єллоуя, У. Росту, Е. Тоффлера та ін. Розробленням основних теоретико-методологічних засад інституціонального забезпечення збалансованого природокористування нині займаються І. Антоненко, В. Голян, О. Дребот, Н. Зіновчук, Л. Грановська, І. Лицур, Б. Колісник, Є. Мішенін, О. Фурдичко, С. Харічков, М. Шершун та ін. Вирішенню питань збалансованого природокористування присвячено наукові розробки Б. Данилишина, І. Бистрякова, С. Дорогунцова, Л. Мельника. Удосконалення механізмів розвитку транскордонних регіонів знайшло відображення у працях В. Кравціва, Ю. Стадницького, О. Фурдичка, В. Мікловди, Х. Притули, Л. Купінець, Л. Черчик, В. Химинця, Г. Черевка та ін.

Наукові напрацювання цих вчених стали теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження й отримали продовження в обґрунтуванні проблемних аспектів теорії та практики досягнення збалансованого природокористування і наукового обґрунтування найефективніших механізмів, удосконалених на основі інституціонального підходу і які б сприяли посиленню транскордонної співпраці у сфері транскордонного природокористування.

Існуючі наукові розробки не охоплюють усього комплексу методологічних завдань щодо інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва. Досі не розроблено цілісної моделі спільного ефективного еколого-економічного розвитку прикордонних регіонів. Потребує уточнення та детального дослідження механізм інституціонального забезпечення у сфері транскордонного співробітництва з країнами ЄС в умовах посилення євроінтеграційних процесів та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Не вирішеними залишаються питання щодо екологобезпечного та економічно-орієнтованого транскордонного співробітництва прикордонних регіонів України у сфері природокористування та підвищенні його активності на основі інституціональних, організаційних, законодавчо-правових та еколого-економічних засадах, які б сприяли посиленню міжрегіональної інтеграції регіонів країни. Все це і зумовило актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження за темою дисертаційної роботи проведено впродовж 2016–2019 рр. згідно з тематичним планом наукових та науково-дослідних робіт Інституту агроєкології і природокористування НААН відповідно до програми наукових досліджень «Еколого-економічні засади збалансованого аграрного виробництва та використання природних ресурсів агросфери», 41.00.03.01.Ф. «Розроблення стратегічної моделі еколого-економічного управління природними ресурсами в агросфері» за завданнями: «Розробити наукові основи стратегічної моделі еколого-економічного управління природними ресурсами в агросфері» (№ ДР 011U000341), наукові дослідження використано у Закарпатському регіональному центрі соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України за завданням «Підвищення результативності функціонування трикутника знань в регіоні» (№ ДР 0117U002949), у межах якої автором обґрунтовано основні аспекти транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС, його вплив на розвиток прикордонних територій, визначено необхідність удосконалення механізму інституціонального забезпечення збалансованого приро-

докористування в контексті транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних підходів та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва та в рамках існуючого в Україні і країнах ЄС законодавчо-нормативного поля.

Для досягнення мети в дисертаційній роботі було поставлено і виконано такі завдання:

- теоретично обґрунтувати сутність інституціонального забезпечення збалансованого природокористування та поглибити зміст дефініцій згідно з тематикою дослідження;

- розробити та науково обґрунтувати концептуальний підхід та принципи формування системи інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва як системи нормативного-правового, адаптаційно-інструментального та оптимізаційно-цільового забезпечення;

- теоретично обґрунтувати методологічні основи інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у межах транскордонного співробітництва у контексті поглиблення взаємодії суб'єктів та учасників цього процесу;

- удосконалити теоретико-методичний підхід до аналізу рівня збалансування природокористування у межах транскордонного співробітництва;

- здійснити еколого-економічний аналіз сучасного стану та існуючих проблем щодо забезпечення збалансованого розвитку системи природокористування на транскордонних і прикордонних територіях;

- запропонувати діагностику джерел фінансування ініціатив, заходів та проектів транскордонного співробітництва у сфері збалансованого природокористування;

- визначити наукове обґрунтування пріоритетних напрямів інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у межах єврорегіону «Буг» у контексті реалізації положень державних та міжнародних законодавчо-нормативних актів;

- удосконалити теоретико-методичний підхід до оцінки рівня збалансованого природокористування на основі показників еколого-економіко-соціального розвитку;

- теоретично обґрунтувати напрями розробки та етапи реалізації Концепції збалансованого розвитку транскордонного і прикордонного співробітництва на основі еколого-економічного підходу;

- розробити та науково обґрунтувати стратегічні імперативи інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва;

- теоретично обґрунтувати алгоритм розробки та реалізації Стратегії збалансованого розвитку транскордонних регіонів.

Об'єктом дослідження є процес інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, науково-методичних і практичних основ інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва та реалізації положень державних і міжнародних законодавчо-нормативних актів.

Методи дослідження. *Методологічною основою дисертаційного дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення та принципи економіки природокористування, транскордонного співробітництва, що висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених з економічних проблем забезпечення збалансованого природокористування. Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень: монографічний (при дослідженні засад управління природокористування); системно-структурний (дослідження сутності та змісту інституціонального забезпечення збалансованого природокористування); економіко-статистичний (обробка статистичних даних еколого-економічного аналізу системи природокористування прикордонних та транскордонних регіонів); інституціональний (для оцінювання взаємозв'язків та дослідження взаємовпливів між органами влади регіонального і місцевого рівня); графічно-аналітичний (групування регіонів України за рівнем збалансованого природокористування прикордонних та транскордонних регіонів); програмно-цільовий (розробка стратегічних напрямів щодо інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва); абстрактно-логічний (теоретичні та методичні узагальнення і формулювання висновків); математично-статистичні методи (для обробки інформації на основі кореляційно-регресійних методів щодо визначення впливу екологічних та економічних чинників на прикордонні регіони із застосуванням інтегрованого пакета прикладних програм «STATISTICA 6.0»).*

Інформаційно-фактологічну базу досліджень становили науково-аналітичні матеріали міжнародних інституцій, законодавчі й нормативно правові акти України, матеріали Державної служби статистики України, Міністерства екології і природних ресурсів України, методичні рекомендації наукових установ, літературні джерела, інформація з інтернет-ресурсів, матеріали власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів *обґрунтовується теоретико-методологічними доробками автора при розв'язанні важливої наукової проблеми в галузі економіки природокористування, збереження і відтворення ресурсного потенціалу транскордонних регіонів, які полягають у розробленні теоретико-методологічних засад, удосконаленні інституціонального забезпечення збалансованого природокористування на транскордонних регіонах по обидва боки кордону.*

Найвагомішими науковими результатами, що зумовлюють новизну дослідження, є:

вперше:

– *обґрунтовано теоретико-методологічні основи збалансування системи природокористування у контексті транскордонного співробітництва, які ґрунтуються на інституціональному забезпеченні та передбачають застосування авторського методологічного підходу, в основу якого покладено концептуальний підхід, що ґрунтується на нормативно-правому регулюванні та відповідних механізмах і інструментах їх реалізації, а також враховує систему цілей і дій органів державної влади та місцевого самоврядування на основі дуалістичної моделі їх взаємовідносин;*

– науково обґрунтовано теоретико-методологічний підхід до інституціонального забезпечення збалансованого природокористування суміжних прикордонних регіонів, які охоплюють декілька адміністративно-територіальних одиниць держави, з метою розв’язання спільних еколого-економічних проблем у прикордонних регіонах по обидва боки кордону як системи нормативно-правового, адаптаційно-інструментального та оптимізаційно-цільового забезпечення;

– сформовано та науково обґрунтовано з позиції комплексного підходу і синергетичного ефекту необхідні стратегічні імперативи та передумови розробки стратегії транскордонного співробітництва між Україною і сусідніми країнами на умовах спільного виконання Стратегій, програм та угод, які відповідають стратегічним напрямкам еколого-економічного і соціального розвитку кожної країни та регіону, окреслюють потреби і майбутні цілі транскордонної співпраці з метою уникнення ізольованого розвитку лише однієї із сторін у контексті транскордонного та євро-регіонального співробітництва;

– розроблено системну модель інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва, яка взаємодіє із елементами внутрішнього та зовнішнього середовища, зокрема на засадах єдиного нормативно-правового регулювання, який буде слугувати доктриною еколого-збалансованого розвитку та дасть змогу реалізувати на практиці комплексний підхід до розв’язання еколого-економічних і соціальних транскордонних проблем та забезпечить охорону довкілля на основі взаємоповнюючих вимог, що встановлюються у прикордонних і транскордонних регіонах;

– теоретично обґрунтовано та розроблено прогностичну модель обсягів інвестицій на раціональне використання природно-ресурсного потенціалу у контексті транскордонного співробітництва, що передбачає їх моделювання на основі множинної регресії та дає змогу отримувати значення показників на перспективу розвитку прикордонних регіонів України залежно від еколого-економічних і соціальних чинників впливу;

удосконалено:

– принципи збалансування системи природокористування для транскордонних регіонів на основі дуалістичної моделі функціонування прикордонних та транскордонних регіонів, що дасть можливість виявити організації – інститути, здатні контролювати виконання законодавчо-нормативних вимог, правил і норм транскордонного співробітництва всіма суб’єктами регіонів – учасників у сфері природокористування;

– механізм фінансування транскордонного співробітництва завдяки диверсифікації джерел фінансування, удосконаленню нових процедур спільного фінансування екологічних проектів транскордонного співробітництва з країнами ЄС;

– методологічно-інституціональний підхід, який полягає у комплексному аналізі результатів транскордонного співробітництва, а також по етапному удосконаленню реалізації проекту концепції еколого-збалансованого розвитку транскордонних і прикордонних регіонів, яка дає змогу запровадити європейські стандарти, удосконалити транскордонне і прикордонне співробітництво, а також спрямувати зусилля органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на виконання і контроль екологічних проектів та програм;

– систему декаплінг-фактора як діагностики та програмно-цільового забезпечення розвитку транскордонного регіону через включення специфічного «чинника транскордонності», який визначає еколого-економічний ефект та ступінь прикордонних регіонів до міжнародної співпраці, що дає можливість оцінити додатковий потенціал прикордонних регіонів по обидва боки кордону і врахувати при удосконаленні інституціонального забезпечення збалансованого природокористування;

набули подальшого розвитку:

– система дефініцій галузі економіки природокористування через теоретичне узагальнення та уточнення понять «збалансоване природокористування у контексті транскордонного співробітництва», «інституціональне забезпечення транскордонного співробітництва», «інституціональне забезпечення збалансованого природокористування», «транскордонне співробітництво», «транскордонні природні ресурси», які на основі міждисциплінарного підходу формують категоріальний апарат сучасної концепції інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва;

– методичний підхід до здійснення еколого-економічного аналізу сучасного стану та існуючих проблем щодо транскордонного природокористування, а для побудови лінійної багатофакторної моделі за трьома складовими (економічною, екологічною та соціальною) і прогнозування її параметрів використано метод найменших квадратів;

– підходи до розробки системи функціонування органів місцевого самоврядування завдяки створенню спеціальних підрозділів для координації виконання спільних завдань, що дає можливість розв'язувати проблеми еколого-економічного характеру на прикордонних та транскордонних територіях;

– теоретико-методологічне регулювання державної політики як складової системи інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва, яка включає етапи проектування (оцінка сучасного стану та прогнозування); впровадження (підготовка управлінських рішень з боку нормативно-правової бази, узгодження механізмів взаємодії між органами влади різних рівнів, фінансово-інвестиційна підтримка, впровадження інституцій для реалізації транскордонних проектів на прикордонні регіони України), перевірки суб'єктів щодо встановлення відповідності фактичного стану запланованому рівню з метою його подальшої корекції, а також відтворення та збереження природно-ресурсного потенціалу прикордонних регіонів;

– використання методу SWOT-аналізу для оцінки рівня інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва у сфері природокористування, визначено слабкі та сильні сторони, які дають змогу виявити основні стратегічні напрями розвитку і посилення конкурентних переваг збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва;

– методичні підходи до подальшого розвитку партнерських зв'язків між містами та регіонами України і країнами ЄС як дієвої форми транскордонного співробітництва у межах євро регіону «Буг».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені теоретико-методологічні та прикладні положення щодо удосконалення системи ін-

ституціонального забезпечення збалансованого транскордонного природокористування логічно доведено до рівня конкретних пропозицій, придатних для впровадження у практичну діяльність органів державного управління та місцевого самоуправління у контексті транскордонного співробітництва.

Науково-методологічні та методичні положення і рекомендації автора щодо інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва було використано у діяльності: Міністерства аграрної політики та продовольства України в роботі Департаменту стратегічного планування та євроінтеграції (довідка № 37-28-15/17275 від 15.08.2019 р.); Міністерства інфраструктури України (довідка № 9088/10/10-19 від 09.08.2019 р.); Міністерства природних ресурсів (довідка № 5/4-10/8580-19 від 05.08.2019 р.). Низку рекомендацій автора, зокрема SWOT-матриця аналізу, де визначено сильні та слабкі сторони розвитку інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва у сфері природокористування, прийнято до впровадження Закарпатським регіональним центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України (довідка № 34 від 18.06.2019 р.); Департаментом економіки та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації було використано та реалізовано результати дослідження у Регіональній програмі розвитку міжнародного і транскордонного співробітництва на 2018–2020 роки, а також при формуванні змін до Програми поводження з твердими побутовими відходами у Волинській області на 2018–2021 рр. (довідка № 670/01-19/2-19 від 04.11.2019 р.); результати дослідження автора щодо формування складових інституціонального механізму управління у сфері природокористування, а також пропозиції щодо реалізації напрямів розширення міждержавного співробітництва у природоохоронній сфері транскордонних регіонів суміжних з Україною держав, дотримання вимог законодавчо нормативних актів щодо охорони навколишнього природного середовища використано Департаментом міжнародної технічної допомоги та міжнародного співробітництва Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 11/07-1258 від 07.11.2019 р.).

Основні теоретичні та методичні положення і висновки дисертаційного дослідження використовують у навчальному процесі: ДВНЗ «Ужгородський національний університет» при розробці навчально-методичних матеріалів до спеціальних та нормативних курсів: «Міжнародні економічні відносини», «Регіональна економіка ЄС», «Економіка регіонів та зовнішньоекономічні зв'язки України», «Інвестиційна політика», «Управління проектами», «Методи аналізу та прийняття рішень в економіці» (довідка № 2393/01-19 від 24.06.2019 р.); Львівського національного аграрного університету при розробці робочих програм, методичних матеріалів, а також при проведенні лекційних та семінарських занять з дисциплін «Міжнародна торгівля та європейська інтеграція», «Міжнародні системи та глобальний розвиток», «Управління міжнародними проектами» (довідка № 01-27-02-1373 від 07.10.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, отримані за результатами проведених досліджень, зроблено здобувачем самостійно. Наукові результати дисертаційного дослідження є внеском у розвиток науки у сфері економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом особистих досліджень.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня, серед яких: «Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства» (Тернопіль, 2016), «Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві» (Київ, 2016), «Інноваційний розвиток економіки: вітчизняна та світова практика» (Львів, 2016), «Проблеми збалансованого природокористування в агросфері» (Київ, 2016), «Economic development strategy in terms of European integration» (Литва, 2016), «Національний бізнес у вимірі стратегічного партнерства з Європейським Союзом» (Київ, 2016), «Реформування економічної системи країни в контексті міжнародного співробітництва» (Одеса, 2016), «Збалансоване природокористування: традиції, перспективи і інновації» (Київ, 2017), «Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому комплексі» (Київ, 2017), «Менеджмент, фінанси та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток» (Львів, 2018), «Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому комплексі» (Київ, 2018).

Публікація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 39 наукових працях, у тому числі: одноосібній монографії та колективній монографії, 24 статтях у наукових фахових виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, 11 тезах наукових доповідей та 2 методичних рекомендаціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 436 сторінок, з яких основного тексту – 351 сторінка. Робота містить 41 таблицю, 63 рисунки, 6 додатків, а також список використаних літературних джерел налічує 275 одиниць на 32 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено основні завдання роботи, окреслено об'єкт і предмет дослідження, методи наукового дослідження, розкрито наукову новизну, практичну цінність дослідження та результати апробації.

У першому розділі **«Інституціональні аспекти транскордонного співробітництва у сфері природокористування»** визначено сутність і зміст інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва, обґрунтовано концептуальні положення інституціонального забезпечення збалансованого природокористування та уточнено понятійно-категоріальний апарат, а також поглиблено зміст дефініцій за тематикою дослідження.

Розроблено теоретико-методологічне обґрунтування щодо інституціонального забезпечення збалансованого природокористування, яке ґрунтується на напрацюваннях вітчизняних і зарубіжних вчених різних шкіл та напрямів, узагальнення яких дало змогу розробити і науково обґрунтувати основні теоретичні підходи до формування інституціонального забезпечення збалансованого природокористування. Виявлено, що переважно об'єктами реалізації інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва є процеси адміністративно-територіальних одиниць обласного рівня, а суб'єктами – центральні та місцеві органи виконавчої влади, а та-

кож відповідні органи місцевого самоврядування. Окрім того, регіони формують і реалізують власну регіональну екологічну політику інституціонального забезпечення збалансованого природокористування, проте ця діяльність ще не поширюється на прикордонні регіони по обидва боки кордону. Серед таких активних регіонів є передусім, прикордонні території, які в умовах глобалізації не сприяють екстенсивному розвитку природокористування.

Ключові екологічні проблеми прикордонних територій України нині зумовлені певними особливостями, такими як: повільне впровадження фінансових механізмів природоохоронної діяльності, а також залучення коштів до місцевих бюджетів через реалізацію транскордонних екологічних проектів; недосконалість чинного природоохоронного законодавства; відсутність механізму стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності при реалізації природоохоронних заходів. Доведено, що для створення передумов для функціонування та реалізації засад інституціонального управління природоохоронною діяльністю, неодмінною умовою є постійний контроль держави на всіх етапах за дотриманням планів, програм, законодавчих актів, їх здійсненням у процесі економічної трансформації.

Встановлено, що у сучасній системі інституціонального забезпечення збалансованого природокористування залишаються неврегульованими питання розроблення та контроль за виконанням нормативно-правових актів щодо охорони навколишнього природного середовища. Нормативно-правове регулювання збалансованого природокористування на прикордонних територіях доцільно характеризувати відповідно до сучасних рівнів здійснення транскордонної співпраці у сфері раціонального природокористування, а саме через міжнародний, державний та регіональний рівні.

Доведено, що питання вдосконалення інституціональних основ збалансованого природокористування мають займати основне місце серед пріоритетів еколого-економічної політики прикордонних територій у процесі транскордонного співробітництва. Подальший розвиток транскордонного співробітництва ґрунтується на комплексному підході до формування інституціонального середовища та системи інституціонального забезпечення за умови поєднання еколого-економічних механізмів та інструментів, а також принципів державного регулювання та імплементації їх у систему цілей і дій органів влади. Все це дасть можливість забезпечити збалансоване природокористування у контексті транскордонного співробітництва. Зокрема, інституціональне забезпечення являє собою систему нормативно-правового адаптаційно-інструментального, оптимізаційно-цільового, інформаційно-аналітичного забезпечення. Так, *нормативно-правове забезпечення* ґрунтується на правовому забезпеченні транскордонних відносин, основу якого становить низка Законів України; *адаптаційно-інструментальне забезпечення* – на налагодженні спільної транскордонної діяльності у сфері екології, економіки та соціально-економічного розвитку, формування сприятливого регуляторного середовища; *оптимізаційно-цільове забезпечення* – на узгодженні цілей проектів і стратегій регіонального та транскордонного співробітництва за участю місцевих органів влади; *інформаційно-аналітичне забезпечення* – на доступності до інформаційно-аналітичних ресурсів про екологічний, економічний та соціальний стан територій усіх суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва (рис. 1).

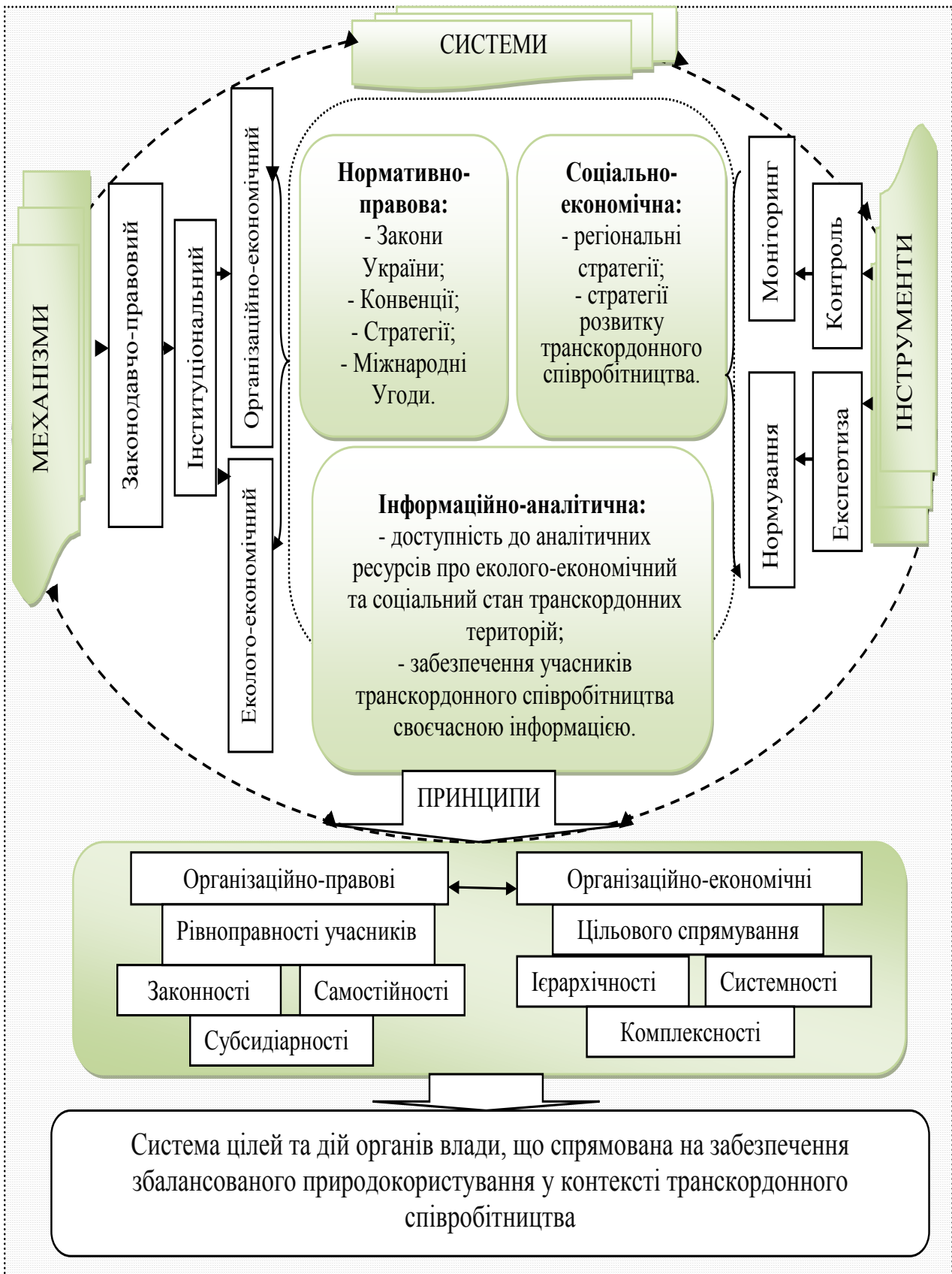

Рис. 1. Концептуальний підхід до формування систем забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва
 Джерело: розроблено автора.

За допомогою системної моделі інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва запропоновано базисні і додаткові інститути, які формують інституціональне забезпечення щодо використання та охорони навколишнього природного середовища, вимагають при формуванні системи вирішення низки завдань, зокрема: необхідність формування у теоретичній, методологічній і прикладній площині поняття «інституціональне середовище охорони навколишнього природного середовища», а також «систематизації головних інститутів у сфері охорони та екобезпечного використання»; визначення інституціональних факторів незахищеності охорони навколишнього природного середовища та головних чинників (еколого-економічних ризиків) зміни їх цільового призначення і вилучення (рис. 2). Усе це виражається в ефективних змінах діючих інституціональних норм і правил, які сприятимуть збалансованому природокористуванню завдяки елементам зовнішнього забезпечення на транскордонні регіони та елементам внутрішнього забезпечення на прикордонні регіони України.

Обґрунтовано, що інституціональне забезпечення включає в себе нормативно-правову базу, регламентацію механізмів взаємодії між органами влади, а також створення достатньої кількості дієвих інститутів, що сприяють реалізації транскордонних проектів із залученням базових та додаткових інститутів. Інститути здійснюють ефективну діяльність для суб'єктів транскордонного співробітництва щодо організаційних та фінансових можливостей, які відкривають перед ними участь у міжнародному співробітництві. Система регіонального управління на прикордонних територіях повинна повністю взяти на себе координацію розвитку регіонів і забезпечити конкурентоспроможність не лише елементів внутрішнього забезпечення, а й зовнішнього, що сприятиме збалансованому використанню природних ресурсів, а також розширенню ринку праці, послуг та інвестицій.

Доведено, що подальший розвиток у прикордонних регіонах України може відбуватися за двома сценаріями: *прогностичний* – передбачає збереження існуючих тенденцій транскордонного співробітництва та структури природокористування між регіонами; *залучення коштів* – передбачає заходи щодо залучення вітчизняних і міжнародних інвестицій у розвиток прикордонних регіонів України, а також підвищення інвестиційної активності та привабливості. Використовуючи аналітичні матеріали та законодавчо-нормативну базу, є можливість не лише оцінити стан навколишнього природного середовища, але й спрогнозувати майбутні еколого-економічні та соціальні показники розвитку і тим самим з'являється перспектива для наукового обґрунтування напрямів розвитку та диверсифікації як регіону зокрема, так і країни в цілому. Отже, для прогнозування майбутніх еколого-економічних відносин між регіонами потрібно враховувати низку чинників, а саме екологічні, економічні, соціальні, адміністративні, які можуть вплинути на систему природокористування та розвиток прикордонних і транскордонних регіонів.

На основі проведеного дослідження визначено, що ключові екологічні проблеми прикордонних територій України нині зумовлені певними особливостями, такими як: повільне впровадження еколого-економічних і фінансових механізмів забезпечення раціонального природокористування та природоохоронної діяльності, а також залучення коштів до місцевих бюджетів через реалізацію транскордонних екологічних проектів; недосконалість чинного природоохоронного законодавства;

відсутність механізму стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності при реалізації природоохоронних заходів на рівні транскордонного співробітництва. Важливими чинниками інституціонального забезпечення та збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва є виконання державних програм транскордонного співробітництва, а також угод та проектів екологічної спрямованості, які забезпечують найбільш комплексний плановий підхід до питань збалансованого використання природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля.

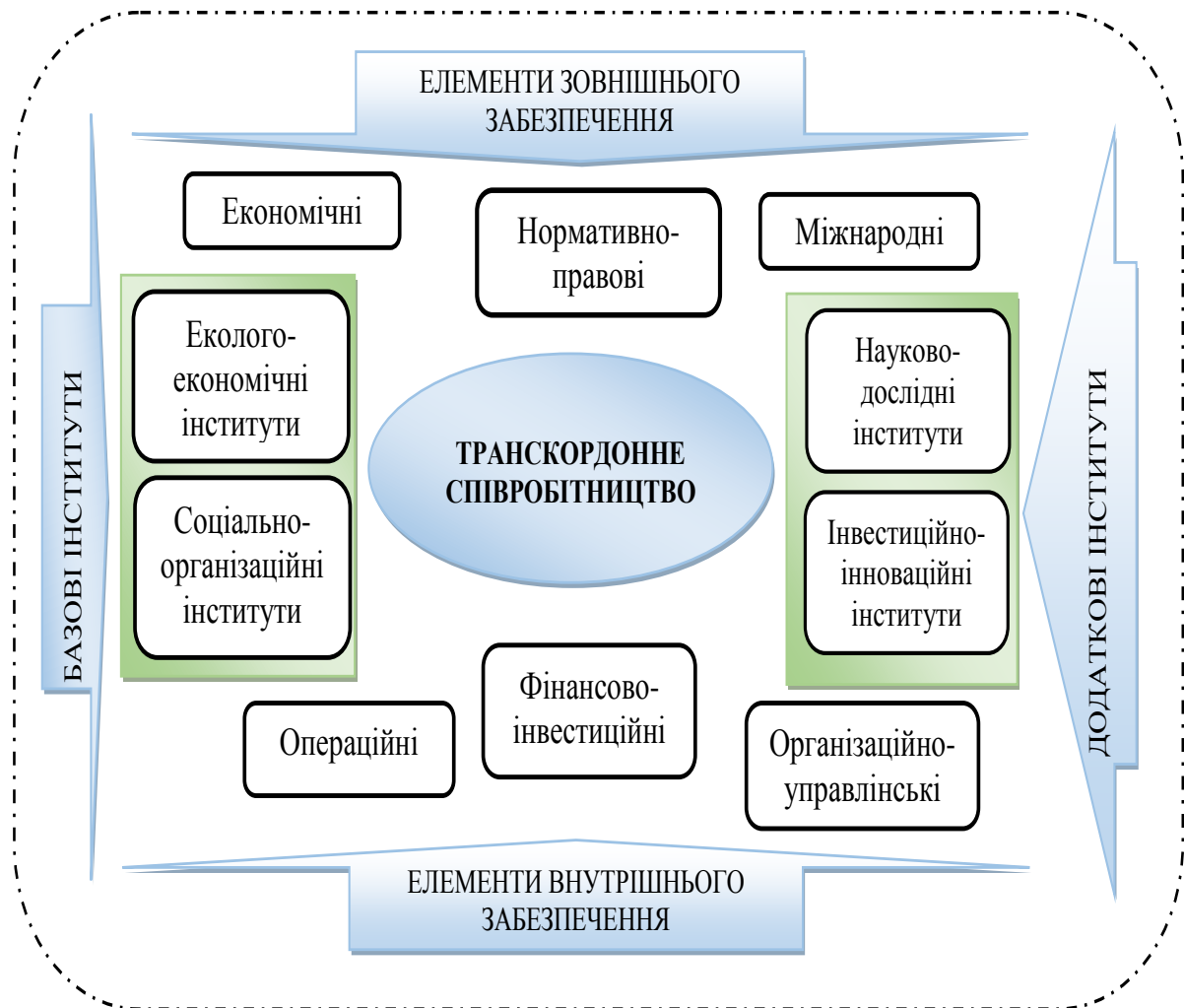

Рис. 2. Системна модель інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва

Джерело: розроблено автором.

У другому розділі «**Методологічні основи інституціонального забезпечення збалансованого природокористування**» обґрунтовано методологічні основи інституціонального забезпечення збалансованого природокористування, визначено напрями нормативно-правового забезпечення збалансованого природокористування транскордонного співробітництва, проаналізовано та удосконалено методичний підхід до формування збалансованого природокористування прикордонних регіонів України.

Визначено, що ефективність транскордонного співробітництва характеризує еколого-економічний і соціальний стан розвитку регіону, ефективність реалізації екологічної політики та екологічних проектів транскордонного співробітництва, які потребують збільшення інвестицій у регіональний розвиток і природоохоронну діяльність. Результатами дослідження доведено, що фінансування транскордонного співробітництва може здійснюватися за рахунок як державних бюджетів від транскордонних організацій, так і за разові або періодичні внески від перерахування за-сновків і місцевих органів самоуправління. Однак цей процес потребує координації за участю органів влади транскордонної співпраці з обох боків кордону (рис. 3).

Рис. 3. Схема взаємодії між органами влади регіонального і місцевого рівнів
Джерело: розроблено автором.

Встановлено, що для вирішення питань екологічної безпеки в умовах транскордонного природокористування регіонів, необхідним є удосконалення методичного підходу. Оскільки проблема забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва потребує проведення змістовних міждисциплінарних досліджень, слід враховувати методологічні підходи до організації цього процесу згідно з пріоритетами збалансованого природокористування. Сфера природокористування є важливим елементом еколого-економічної системи регіону, оскільки вона реалізує напрями та умови освоєння природно-ресурсного потенціалу, залучення принципів екологічної безпеки і збалансованого природокористування у процес виробництва та відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Доведено, що інституціональне середовище транскордонного співробітництва включає сукупність інститутів, які є неординарними і належать до різних середовищ, тому вважаємо доцільним сформулювати дуалістичну модель, яка на сьогоднішній день закріплена законодавством України на місцевому рівні органів влади. З одного боку, це – місцеве самоврядування, з іншого – органи влади обласного рівня. Нині немає чіткого розмежування повноважень інститутів економічного, екологічного, соціального та природоохоронного характеру на регіональному рівні, що і гальмує розв'язання проблем еколого-економічного і соціального розвитку. Як відомо, інституціональне середовище визначається адміністративною та правовою структурою, у межах якої формується центральна влада, а також територіальні громади, які опікуються функціями з покращення еколого-економічного та соціального стану регіону. За допомогою цієї схеми збільшується взаємодія між органами влади регіонального і місцевого рівнів.

Ефективність інституціонального середовища та інституціонального забезпечення, яке певним чином впливає на еколого-економічний і соціальний стан транскордонного середовища, можна визначити за рівнем розвитку інститутів на транскордонних територіях: природно-географічного середовища (NGE), еколого-економічного середовища (EEE), політико-правового середовища (PPE) та соціального середовища (CE), інституціональне забезпечення (IZ) (рис. 4).

У межах поставленої мети дослідження необхідно було визначити фактори та їх кількісні показники, які надади змогу встановити розвиток прикордонних регіонів по обидва боки кордону. Результати досліджень доводять, що таку властивість можуть мати норми і правила, яких дотримуються всі суб'єкти транскордонного співробітництва по обидва боки кордону, у даному випадку інституціональне забезпечення, яке формує ці правила і норми. Цей вираз матиме вигляд:

$$IZ = (EEE, NGE, PPE, CE), \quad (1)$$

де EEE – еколого-економічне середовища; NGE – природно-географічне середовища; PPE – політико-правове середовища; CE – соціальне середовища; IZ – інституціональне забезпечення.

Показники діяльності інститутів транскордонного співробітництва доцільно оцінити за допомогою рівня виконання законодавчо-нормативної бази та раціональності природокористування й інвестування в охорону навколишнього природного середовища у прикордонних регіонах, при цьому бажано враховувати істотні від-

мінності в умовах та особливостях господарювання прикордонних і транскордонних регіонах та системах природокористування.

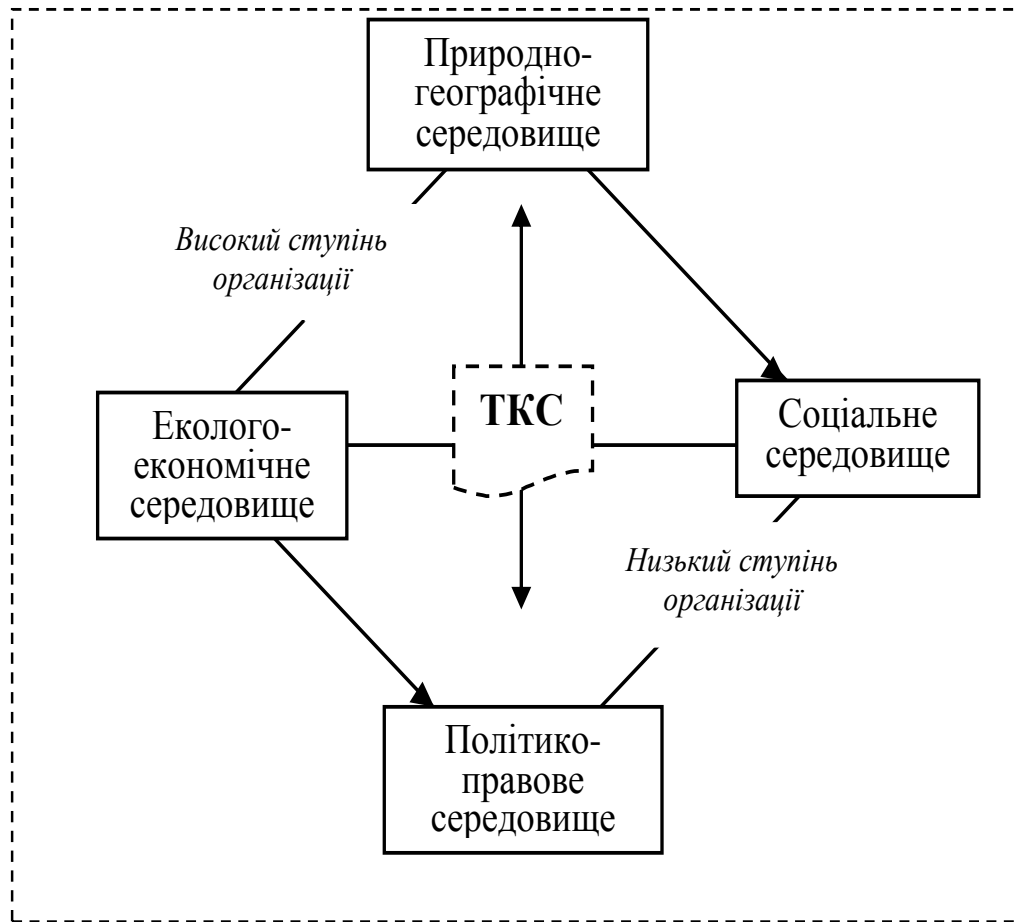

Рис. 4. Дуалістична модель інституціонального забезпечення збалансованого розвитку транскордонних територій

Джерело: розроблено автором.

ТКС - транскордонне співробітництво.

Обсяги прямих іноземних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища можна сформулювати у вигляді:

$$Y_{PII} = X1_{ZPV} + X2_{PB} + X3_{DEK} + X4_{EP} + X5_{EM}, \quad (2)$$

де $X1 - X5$ – індекси; ZPV – захист прав власності на природні ресурси, інфраструктуру та майно; PB – рівень безробіття; DEK – державний екологічний контроль; EP – екологічна політика; EM – екологічний моніторинг.

Функціонування інститутів, які регулюють транскордонне співробітництво, надає змогу отримати еколого-економічний та соціальний ефекти, які утворюються при погодженні з міжнародними і національними правилами транскордонного співробітництва у сфері природокористування. Ефективність інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва можна виразити таким чином:

$EEE_{X1} + NGC_{X2} + PPE_{X3} + CE_{X4}$ – за допомогою цього виразу можна визначити діяльність інститутів:

$X4 = EEE_{X1} + NGE_{X2} + PPE_{X3} + CE_{X4} - IZ$ (виконуються норми і правила);

$X4 * EEE_{X1} + NGE_{X2} + PPE_{X3} + CE_{X4} - IZ$ (норми і правила не виконуються);

$X_4 - EEE_{X1} + NGE_{X2} + PPE_{X3} + CE_{X4} - IZ$ (відсутні норми і правила, якщо виконання правил зумовлено не зовнішніми, а внутрішніми чинниками).

Рівень та ефективність інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва збалансованого природокористування визначено за допомогою кількісних і якісних показників. Для оцінки якісних показників, які оцінюють ефективність інституціонального забезпечення, необхідно передусім провести обчислення за допомогою балів та рейтингів, де можна визначити рівень збалансованості природокористування у межах прикордонних територій. Ґрунтуючись на інституціональній теорії, виявлено суб'єкти чотирьох груп складових інституціонального забезпечення: еколого-економічного середовища (EEE1), природно-географічного середовища (NGE2), політико-правового середовища (PPE3) та соціального середовища (CE4). Доведено, що кількісний і якісний стан збалансованого природокористування на основі інституціонального забезпечення транскордонного розвитку (RCZPIZ) матиме такий вигляд:

$$RCZPIZ = (Z_1, Z_2, Z_3, Z_4), \quad (3)$$

Алгоритм розрахунку індексу збалансованості природокористування (RCZPIZ) включає такі етапи:

- збір статистичних показників (Z_1, Z_2, Z_3, Z_4);
- групування показників і розрахунків (Z_1, Z_2, Z_3, Z_4);
- моніторинг показників: $Z_1(EEE)$, $Z_2(NGE)$, $Z_3(PPE)$, $Z_4(CE)$;
- визначення індексів (кожного середовища) (I_1, I_2, I_3, I_4).

Індекс збалансованості розраховуємо за формулою:

$$RCZPIZ = \sum IZ_i A_i, \quad (4)$$

де IZ_i – індекс збалансованості регіону ($I_1 - I_4$); A_i – коефіцієнт, який характеризує ступінь впливу факторів і умов навколишнього середовища на індекс забезпечення, що визначається у балах або рейтингах. Індекс збалансованості регіону IZ_i розраховують як відносну величину до еколого-економічного та нормативно-правового забезпечення, який показує рівень збалансованості регіону. Наприклад, еколого-економічні показники ефективності природокористування прикордонних регіонів IZ_i порівнюють із базовим роком I_4 , у підсумку отримуємо формулу:

$$IZ_i = I_1 / I_4. \quad (5)$$

На основі індексів збалансованості (Z_1, Z_2, Z_3, Z_4), розраховуємо інтегрований індекс збалансованого природокористування через побудову мультиплікативної моделі тимчасового ряду показників. За нашими розрахунками, значний вплив на еколого-економічну ефективність транскордонного природокористування мають інститути нормативно-правового забезпечення на прикордонних територіях по обидва боки кордону. За допомогою наведених формул розраховано ефективність діяльності інститутів нормативно-правового забезпечення. Для розрахунку використано такі показники:

- нормативно-правова база, яка регулює транскордонне співробітництво;
- ефективність діяльності державних інститутів;
- захист прав власності;
- законодавчо-нормативна база у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Результати розрахунку індексу ефективності інституту нормативно-правового та еколого-економічного забезпечення транскордонних регіонів України та сусідніх країн наведено на рис. 5.

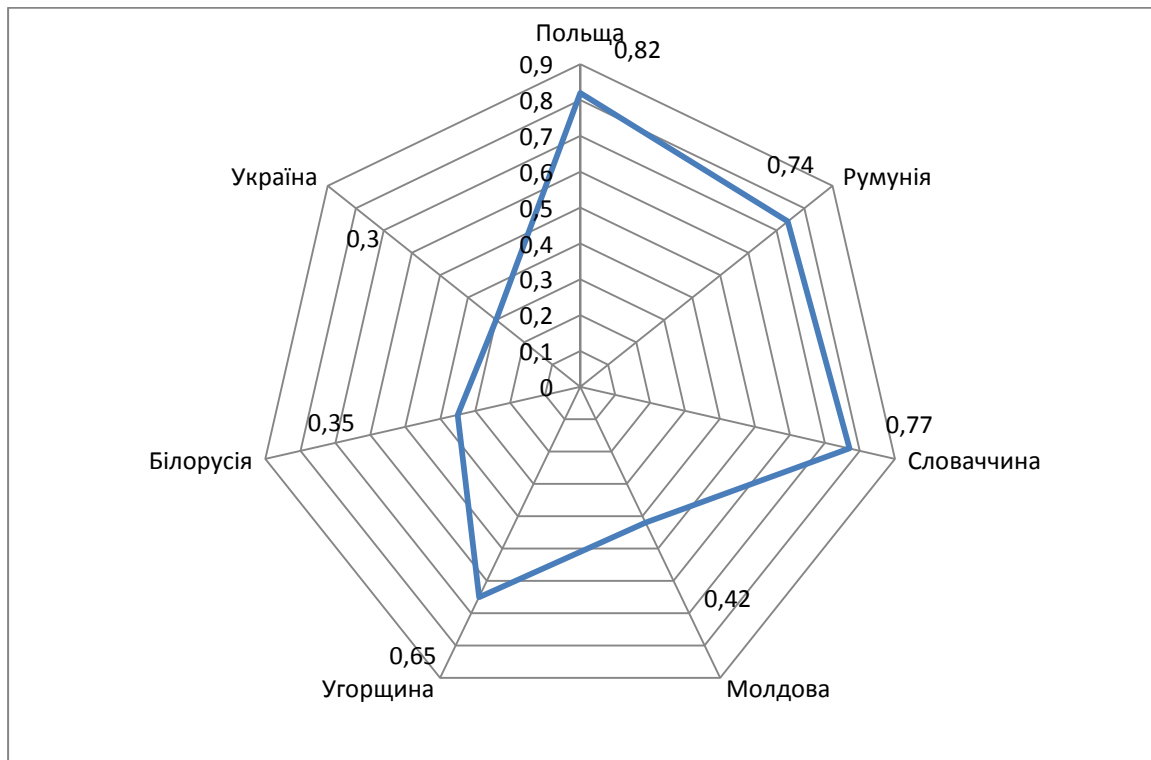

Рис. 5. Індекс ефективності інституту нормативно-правового та еколого-економічного забезпечення транскордонних регіонів

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних за період 2016–2018 рр.

Використовуючи розроблений методичний підхід до аналітичного групування індивідуальних індексів і показників якості з метою оцінки ефективності інституціонального забезпечення збалансованого природокористування транскордонного співробітництва, а також їх організаційно-правову структуру, можна сформувати інститути, здатні контролювати виконання та забезпечувати дію і дотримання правил та норм транскордонного співробітництва всіма суб'єктами транскордонного природокористування.

У третьому розділі «Сучасний стан та тенденції розвитку співробітництва у сфері природокористування транскордонних регіонів України» здійснено аналіз еколого-економічного стану транскордонних та прикордонних регіонів, проведено діагностику інвестиційного механізму транскордонного співробітництва у сфері природокористування, що дає змогу оцінити рівень збалансованості природокористування регіонів.

Дослідження дають змогу констатувати, що порівняно з потенційною потребою в інвестуванні сфері природокористування, наявні інвестиційні ресурси є незначними за обсягом та використовуються неефективно. Інвестиції, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, є обмеженими відносно накопичених проблем у сфері охорони й відновлення якості довкілля та природних ресурсів, відтворення національного природного багатства країни, попередження розмірів

економічних збитків, заподіяних природі та екологічних втрат для суспільства, впровадження перспективних напрямів збалансування транскордонного природокористування. Сфера природокористування потребує значних інвестицій для досягнення збалансованого стану, подолання екологічної кризи та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу України. Частка інвестицій на раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього природного середовища у ВВП країни дорівнює лише 0,2–0,3% ВВП. Проаналізовано соціально-економічні та екологічні показники Волинської області, яка входить до єврорегіону «Буг» (табл. 1).

Таблиця 1

Соціально-економічні та екологічні показники Волинської області

Показник	2012 р.	2017 р.	2017 р. до 2012 р., %
1	2	3	4
Площа, тис. га	2014,4	2014,4	100,0
Валовий регіональний продукт, млн грн	20005	51972	259,8
Частка валового регіонального продукту в загальному його обсязі в Україні, %	1,4	1,7	+ 0,4 п.
Чисельність наявного населення, на кінець року, тис. осіб	1041,5	1038,5	99,7
Обсяг заробітної плати, млн грн	2339	5849	250,1
Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, млн грн	2,9	19,3	у 6,66 раза
Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн грн	67,4	170,8	253,4
Обсяг виробництва продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р., млн грн	6183,5	6872,1	111,1
у т.ч. продукції рослинництва	3485,2	4121,6	118,3
продукції тваринництва	2698,3	2750,5	101,9
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	1048,7	1047,5	99,9
Посівна площа сільськогосподарських культур, тис. га	527,6	566,1	107,3
Урожайність зернових і зернобобових культур, ц/га	34,1	40,1	117,6
Площа мисливських угідь, тис. га	1562,5	1505,4	96,3
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) лісового господарства, млн грн	323,2	901,0	278,8
Заготівля ліквідної деревини, тис. м ³	1021,8	1365,1	133,6
Площа відтворення лісів, га	4200	6174	147,0
Загальні обсяги експорту товарів, млн дол. США	628,8	689,3	109,6
Загальні обсяги імпорту товарів, млн дол. США	1089,0	1335,0	122,6

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4
Обсяг викидів забруднювальних речовин в атмосферу, тис. т	6,6	5,1	77,3
Витрати на заходи, спрямовані на зменшення викидів у атмосферне повітря, тис. грн (фактично витрачених)	74,1	281,4	279,8
Обсяги зменшення викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря після впровадження повітроохоронних заходів, т/рік	42,6	34,1	80,0
Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації, у спеціально відведених місцях чи об'єктах (місцях видалення відходів), т	17061,5	9350,0	54,8
Кількість біосферних заповідників, од.	3	4	133,3
Площа національних природних парків, тис. га	91,3	124,7	136,6

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України.

Для визначення найбільш значних чинників впливу на еколого-економічний і соціальний розвиток регіону сформовано різний набір факторів впливу та їх показників. На основі удосконаленого методичного підходу розраховано еколого-економічну та соціальну прогностну модель розвитку регіону, яка передбачає взаємозв'язок між економічним, екологічним та соціальним індексом збалансованого природокористування (табл. 2).

Таблиця 2

Математична модель індексів, що характеризують еколого-економічний та соціальний рівень збалансованого розвитку Волинської області

Показник	Лінійні рівняння	Коефіцієнт детермінації R^2
1	2	3
<i>Рівень економічного розвитку регіону</i>		
Індекс інвестиційної діяльності	$X_5=0,00026 \cdot E_1 - 0,082 \cdot E_2 - 0,0062 \cdot E_3 + 0,00254 \cdot E_4 + 0,0023 \cdot E_5 + 0,812$	0,8813
Індекс господарської діяльності	$X_6=0,0008 \cdot E_6 - 0,00012 \cdot E_7 - 0,0006 \cdot E_8 + 0,00052 \cdot E_9 + 0,0005 \cdot E_{10} + 0,112$	0,4651
Індекс фінансового забезпечення регіону	$X_7=0,002 \cdot E_{11} + 1,43 \cdot E_{12} - 1,35 \cdot E_{13} + 1,72$	0,5721
Індекс зовнішньоекономічної діяльності	$X_8=0,002 \cdot E_{14} - 0,0004 \cdot E_{15} - 0,00007 \cdot E_{16} + 0,0004 \cdot E_{17} - 0,0012 \cdot E_{18} - 0,002 \cdot E_{19} + 0,1321$	0,9921
<i>Індекс економічного розвитку</i>	$X_2=0,2121 \cdot X_5 + 0,162 \cdot X_6 + 0,154 \cdot X_7 + 0,321 \cdot X_8 + 0,0003$	0,8494

1	2	3
<i>Рівень екологічного розвитку регіону</i>		
Індекс антропогенного навантаження	$X_9=0,585 \cdot N_1+0,0053 \cdot N_2-1,423 \cdot N_3+0,0005 \cdot N_4+0,045$	0,7721
Індекс зниження навантаження	$X_{10}=0,0326 \cdot N_5-0,5448$	0,7412
Індекс природно-ресурсного потенціалу	$X_{11}=0,89$	1,001
<i>Індекс екологічного розвитку</i>	$X_3=0,483 \cdot X_9+0,39 \cdot X_{10}+0,4432$	0,8120
<i>Рівень соціального розвитку регіону</i>		
Індекс демографічного стану	$X_1 = -0,0047 \cdot S_1-0,102 \cdot S_2+0,015 \cdot S_3+0,101 \cdot S_4+0,37 \cdot S_5+6,45$	0,9993
Індекс соціальної інфраструктури	$X_2=0,00186 \cdot S_6+0,00112 \cdot S_7+0,0446 \cdot S_8+0,0167 \cdot S_9-0,0112 \cdot S_{10}+0,1616$	0,6125
Індекс освіти	$X_3=0,002 \cdot S_{11}+0,0005 \cdot S_{12}-0,0087 \cdot S_{13}-0,0002 \cdot S_{14}-0,0109 \cdot S_{15}+0,76$	0,9972
Індекс стану здоров'я	$X_4=0,003 \cdot S_{16}+0,0075 \cdot S_{17}-0,0091 \cdot S_{18}-0,0104 \cdot S_{19}+0,0067 \cdot S_{20}-0,0257 \cdot S_{21}+0,32217$	0,9261
<i>Індекс соціального розвитку</i>	$X_1=0,0321 \cdot X_1+0,0871 \cdot X_3+0,0823 \cdot X_4+0,0861$	0,9732

Джерело: авторська розробка.

На основі вихідних даних методом найменших квадратів розраховано лінійну багатофакторну модель за трьома складовими (економічна, екологічна та соціальна). Відповідні рівняння мають такий вигляд:

$$X_2=0,2121 \cdot X_5+0,162 \cdot X_6+0,154 \cdot X_7+0,321 \cdot X_8+0,0003;$$

$$X_3=0,483 \cdot X_9+0,39 \cdot X_{10}+0,4432;$$

$$X_1=0,0321 \cdot X_1+0,0871 \cdot X_3+0,0823 \cdot X_4+0,0861;$$

$$Y=1,0281 \cdot X_1-0,2321 \cdot X_2-0,1216 \cdot X_3+0,118.$$

Результати математичного моделювання та значення прогнозу щодо розвитку Волинської області до 2025 р., як складової єврорегіону, наведено на рис. 6.

Результати прогнозування свідчать, що при збереженні існуючих тенденцій у системі природокористування рівень економічного та соціального розвитку регіону буде стабільно зростати і в 2025 р. буде становити 0,36-соціального, 0,42-економічного рівня розвитку, невтішна екологічна складова розвитку регіону за даними прогнозної моделі у 2025 р. буде становити 0,31. У Волинській області завдяки валовому регіональному продукту переважає економічний рівень розвитку при цьо-

му екологічний рівень розвитку має тенденцію до зниження, оскільки підприємства, які мають викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря, не проводять належної переробки промислових відходів, що не забезпечує екологічну безпеку. Розробка математичної моделі дає можливість визначити складові розвитку інституціональних аспектів збалансованого природокористування.

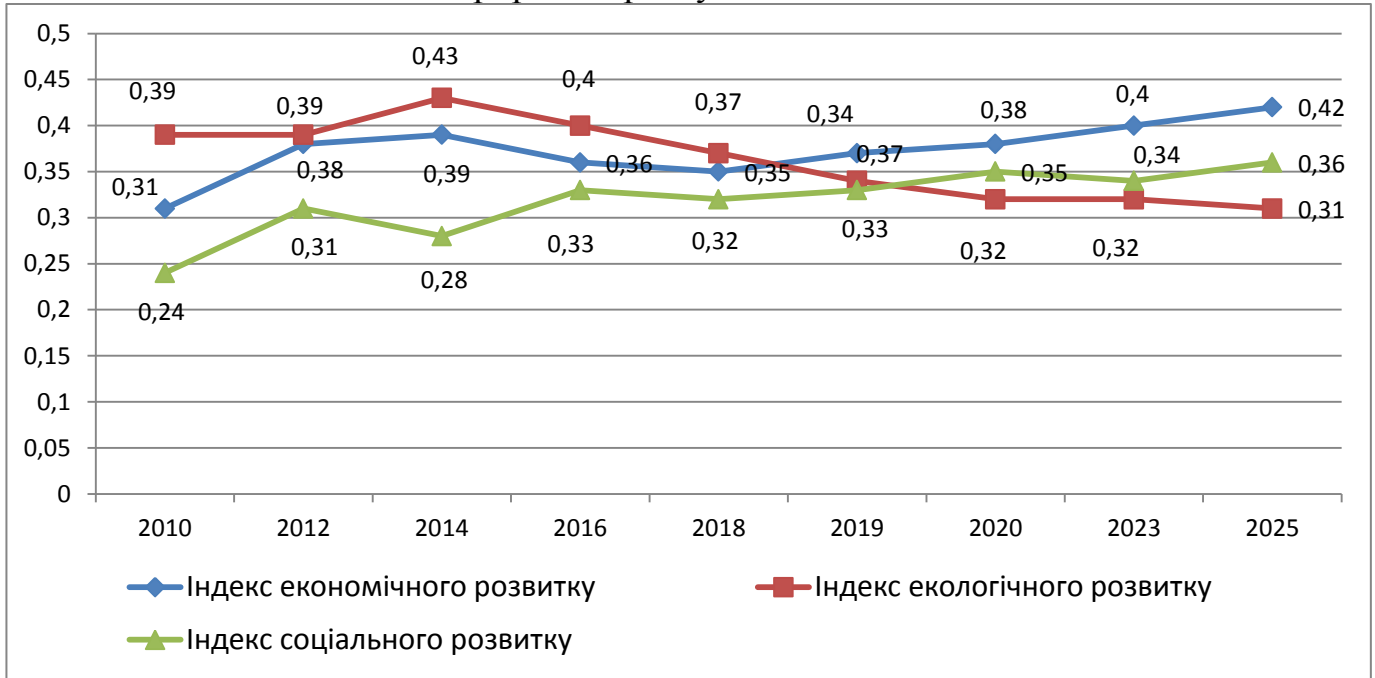

Рис. 6. Динаміка індексу збалансованості природокористування Волинської області

Джерело: розраховано автором.

Виявлено, що розв'язання еколого-економічних проблем на прикордонних територіях України можливо тільки завдяки впровадженню інноваційних технологій у систему природокористування, які сприятимуть науково обґрунтованому використанню природних ресурсів, удосконаленню методів раціонального використання природних ресурсів та охороні навколишнього природного середовища. При цьому вони можуть забезпечувати постійне зменшення як економічних, так і екологічних втрат. Важливим етапом еколого-безпечного природокористування на прикордонних територіях є розробка фінансово-економічного механізму регулювання інвестиційного забезпечення сфери природокористування. Реалізація цього механізму відбувається на допомогу розробки і впровадження відповідного інструментарію у систему природокористування та впливу на природокористувачів у процесі реалізації Стратегій, програм і проектів транскордонного співробітництва.

У четвертому розділі «Сучасна модель Карпатського регіону та єврорегіону «Буг»: еколого-економічний та інституціональний зріст» визначено пріоритетні напрями інституціонального забезпечення збалансованого природокористування єврорегіону «Буг», а також удосконалено теоретико-методичний підхід до функціонування інституціонального забезпечення збалансованого природокористування транскордонного та прикордонного співробітництва.

Обґрунтовано, що взаємозв'язок екологічних проблем транскордонного співробітництва з економічними та соціальними показниками свідчить про необхідність

рівноцінного врахування кожного чинника при розробці програм транскордонного співробітництва. Зважаючи на те, що європейський вектор зовнішньої політики України, зокрема співробітництво та вступ до Європейського Союзу, є пріоритетним, сьогодні в Україні необхідно розробити теоретико-методологічну основу й відповідні практичні заходи, які б забезпечили позитивні зрушення євроінтеграційного вектора розвитку в Україні. Саме тому особливо важливими й актуальними аспектами в цьому напрямі є відповідна теоретико-методологічна розробка і належна практична реалізація транскордонного еколого-економічного співробітництва Карпатського регіону, яка б відповідала вимогам ЄС. Вивчення еколого-економічних чинників у прикордонних регіонах України та сусідніх держав ЄС набирає особливого значення, оскільки європейський вектор зовнішньої політики України, зокрема співробітництво та вступ до ЄС, є пріоритетними.

На основі статистичних даних було розраховано ефект декаплінгу як фактора взаємозв'язку між економічним зростанням і антропогенним навантаженням на навколишнє природне середовище в єврорегіоні «Буг», зокрема у таких регіонах, як: Волинська область (Україна), Брестська область (Білорусь), Любінське воєводство (Польща) за період 2008–2017 рр., де проаналізовано динаміку екологічних та економічних показників. Здійснені розрахунки свідчать про посилення негативних впливів економічного розвитку єврорегіону «Буг» на його екологічну сферу. В цьому єврорегіоні протягом досліджених 10 років нарощування темпів зростання економіки було зумовлено переважно використанням екстенсивних факторів розвитку. Отже, досягнення ефекту декаплінгу має стати одним із головних пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва єврорегіону «Буг».

Удосконалення і розробка спільних механізмів та інструментів транскордонної взаємодії на основі стратегії збалансованого розвитку допоможе налагодити ефективну співпрацю транскордонного та прикордонного співробітництва.

Метою Концепції збалансованого розвитку транскордонних і прикордонних регіонів є забезпечення еколого-економічної ефективності та функціонування транскордонного співробітництва у прикордонних регіонах України. Завдання Концепції сприятимуть створенню належних умов для організаційних, фінансових, еколого-економічних можливостей суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва; підвищенню ефективності використання зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку транскордонних і прикордонних регіонів; проведенню постійного моніторингу еколого-економічної діяльності прикордонних регіонів задля забезпечення збалансованості (рис. 7). Реалізація цієї Концепції дасть змогу запровадити європейські стандарти, удосконалити транскордонне і прикордонне співробітництво, а також спрямувати зусилля органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на виконання цих планів.

Етапи впровадження Концепції передбачають визначення інституціонального забезпечення та реалізації завдань, адже перелік завдань, які логічно пов'язані, сприятимуть розвитку транскордонного співробітництва. Зокрема, етап 1 – **інституціонально-регуляторне середовище** передбачає виконання Угод про асоціацію між Україною та ЄС, програм та угод транскордонного співробітництва, впровадження і розробку програм на місцевому та регіональному рівні; етап 2 – **удосконалення законодавства** – приведення чинного законодавства у відповідність до європейських

стандартів; етап 3 – **сприяння розвитку моніторингу НПС** – постійний моніторинг за станом навколишнього природного середовища, створення спільних груп з питань транскордонного і прикордонного співробітництва; етап 4 – **фінансування** – удосконалення нормативно-правової бази з питань аудиту, використання коштів на екологічні проекти, а також реалізації програм транскордонного співробітництва; етап 5 – **подальша розробка програм та їх впровадження** – залучення прямих вітчизняних та іноземних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища, подальший розвиток добросусідських відносин, а також підвищення кваліфікації та навчання спеціалістів з еколого-економічної безпеки (рис. 8).

Рис. 7. Складові Концепції збалансованого розвитку транскордонних і прикордонних регіонів

Джерело: розроблено автором.

Рис. 8. Етапи впровадження Концепції збалансованого розвитку транскордонних і прикордонних регіонів

Джерело: розроблено автором.

Оптимальними етапами виконання цієї Концепції, враховуючи нинішню ситуацію в Україні, є постановка довгострокових завдань і пріоритетів за певними цілями, залучення місцевих та регіональних органів до розробки проекту Концепції, здійснення постійного моніторингу та аналізу чинних нормативно-правових норм, у межах яких працюють суб'єкти транскордонного співробітництва, а також використання наявного зарубіжного досвіду щодо інституціонального забезпечення збалансованого природокористування і транскордонного співробітництва.

Запровадження Концепції збалансованого розвитку транскордонних і прикордонних регіонів сприятиме їхньому комплексному впливу на управлінські рішення: по-перше, створення дієвих інститутів регулювання транскордонного співробітництва.

тва на базі владних структур та місцевих органів влади щодо вирішення питання у сфері природокористування; по-друге, удосконалення нормативно-правової бази транскордонного співробітництва у сфері навколишнього природного середовища; по-третє, активізація європейської політики сусідства, що надає можливість формувати відносини з іншими європейськими країнами.

Таким чином, запровадження цієї Концепції спрямовано на подолання еколого-економічних проблем на транскордонних територіях. Цього можна досягти завдяки удосконаленню еколого-економічних механізмів взаємодії з місцевими та регіональними органами влади, а також раціональному використанню природних ресурсів на прикордонних територіях. Концепція визначає основні вимоги до інституціонального, фінансово-інвестиційного та еколого-економічного механізмів транскордонних і прикордонних регіонів.

У п'ятому розділі **«Інституціональна модель збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва України»** запропоновано стратегічні імперативи інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва; обґрунтовано методичні підходи до вибору стратегії управління інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва.

У процесі наукового дослідження теоретично обґрунтовано алгоритм розробки та стратегічні напрями інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва. Стратегічні напрями стали основою для розробки Стратегії розвитку транскордонного співробітництва між Україною та сусідніми країнам на умовах спільного виконання угод, які відповідають стратегічним програмам еколого-економічного і соціального розвитку кожної країни/регіону. При цьому сторони транскордонного регіону окреслюють потреби і майбутні цілі транскордонної співпраці з метою уникнення ізольованого розвитку лише однієї із сторін. Стратегічною метою є створення умов для збалансованого спрямування та підвищення екологічного, економічного і соціального добробуту населення, розвитку, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі збалансованого природокористування, а також комплексного еколого-економічного та соціального розвитку прикордонних територій. У цьому контексті розробка стратегії може сприяти ініціюванню органами місцевого самоврядування прикордонних регіонів і громадських інституцій, які будуть діяти у транскордонних та прикордонних регіонах. Актуальним варіантом формування спільної стратегії розвитку є створення спеціального органу, який буде здійснювати стратегічне планування у відповідному транскордонному регіоні. Таким органом може бути депутатська група на регіональному рівні, до складу якої можуть входити депутати міських рад прикордонного та транскордонних, а також допоміжних регіонів (рис. 9), де будуть розглядати, обговорювати напрями співпраці, а також впроваджувати певні угоди, програми, але затверджуватися вони будуть на спеціальній міжрегіональній раді. До вказаних груп можуть включати розробку відповідної спільної перспективи транскордонного розвитку та враховувати ті суттєві зміни, які відбуваються в Україні в умовах реформування державного управління і місцевого самоврядування, імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

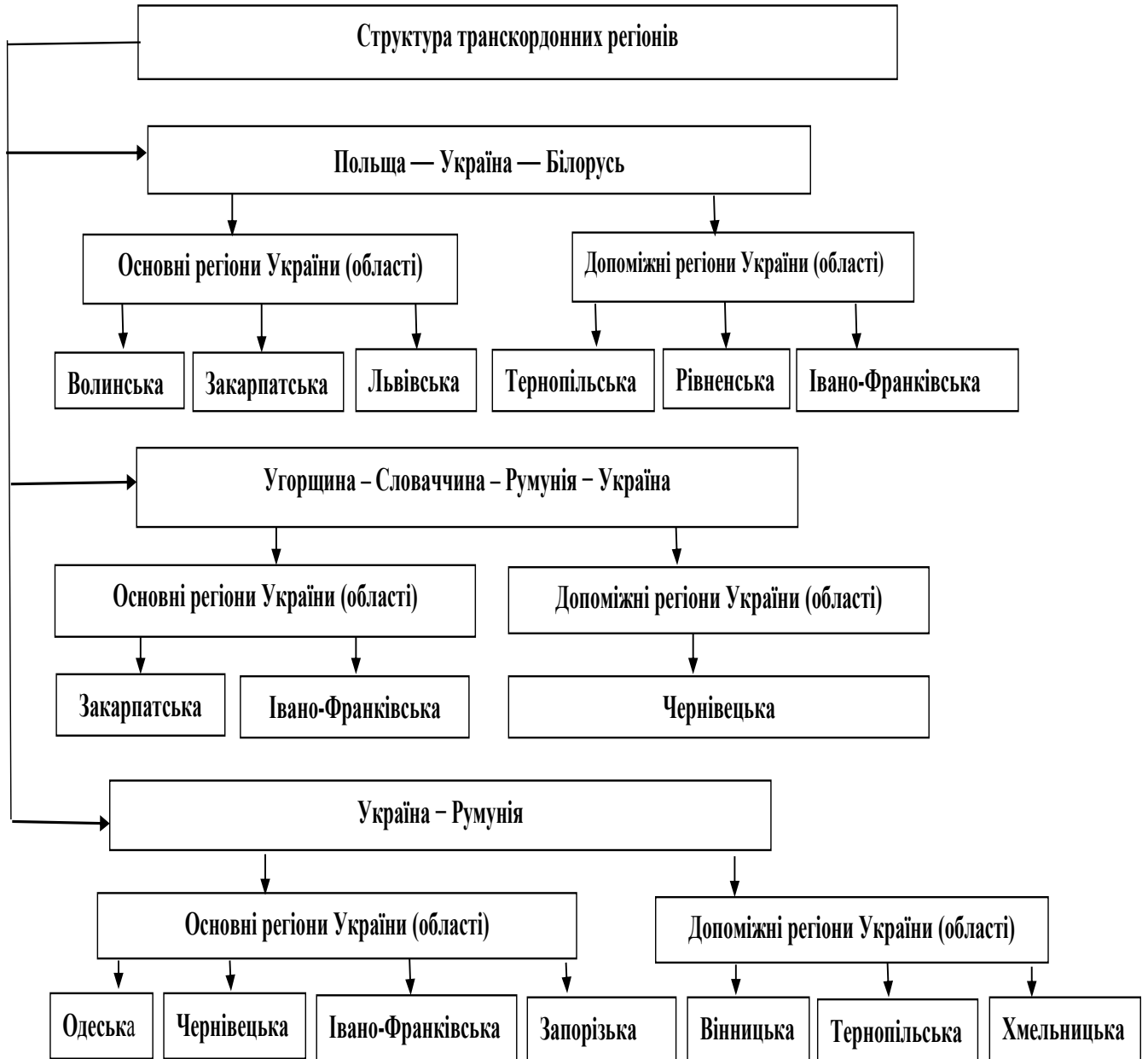

Рис. 9. Структурна схема взаємодії між прикордонними регіонами у транскордонному співробітництві

Джерело: розроблено автором.

На стадії розробки Стратегії транскордонних регіонів будуть залучатися для експертної оцінки науковці різних сфер діяльності та експерти громадських інституцій, представники експертних груп, які будуть виконувати функції консультантів з надання пропозицій для депутатської групи. Щодо погодження цієї Стратегії, то вона повинна пройти певні етапи узгодження і схвалення та ратифікацію представницьких органів влади (як обласних державних адміністрацій, так і воєводств).

Розробку Стратегії розвитку транскордонного регіону розписано алгоритмом, оскільки в ній беруть участь представники органів влади місцевого самоврядування на регіональному рівні, обласні державні адміністрації, районні ради, міські, сільські ради, воєводства, гміни. Для досягнення поставлених цілей та якісного виконання завдань потрібно забезпечити постійне здійснення належного моніторингу щодо виконання стратегії та укладених угод, проектів і програм (рис. 10).

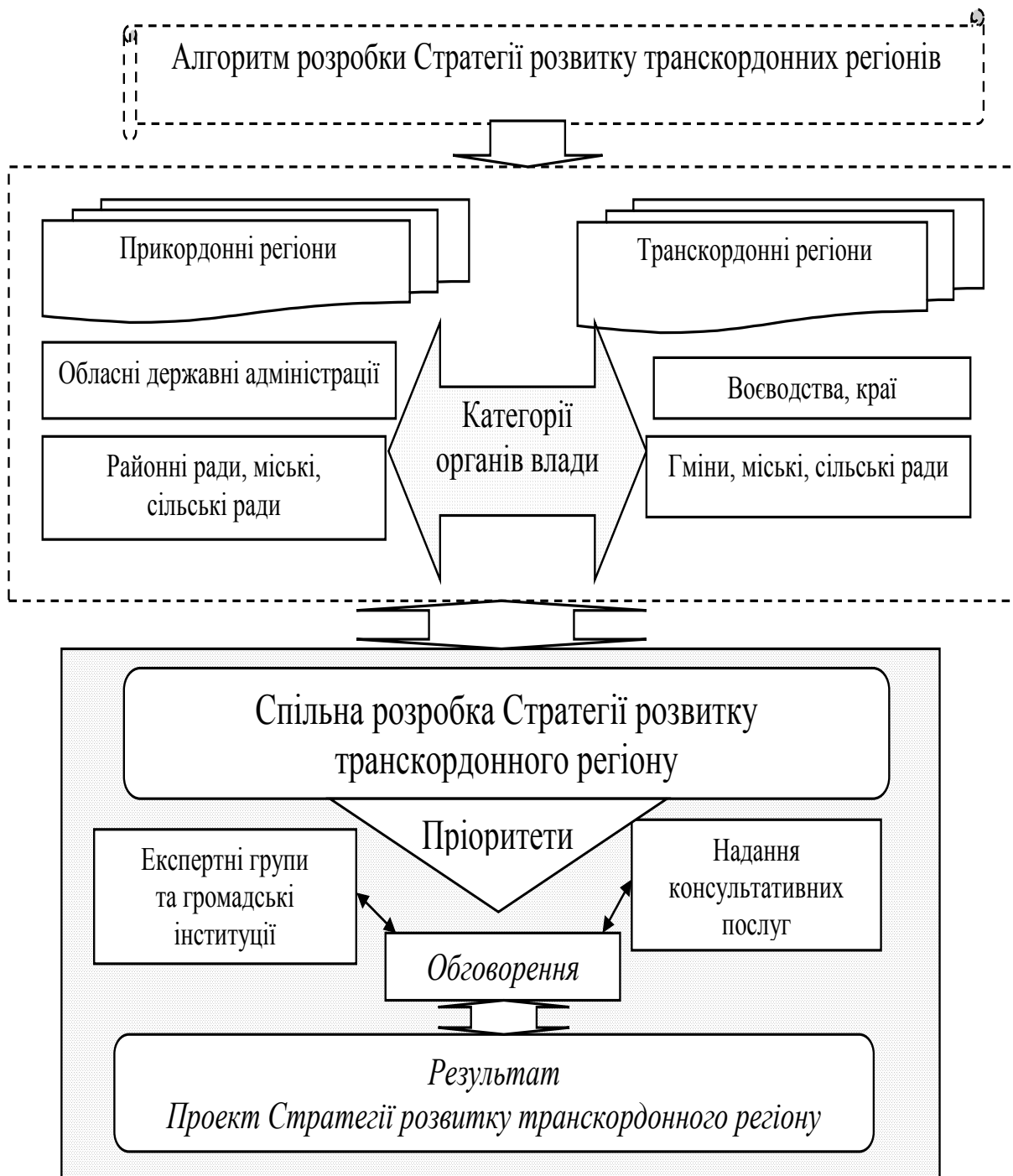

Рис. 10. Алгоритм розробки Стратегії розвитку транскордонного регіону
Джерело: розроблено автором.

Стратегія відкриває можливості щодо прикордонного співробітництва по обидва боки кордону, а саме:

- ✓ впровадження сучасних механізмів розвитку еколого-економічних аспектів у сусідніх прикордонних регіонах України;
- ✓ залучення інвесторів із сусідніх країн-членів ЄС;
- ✓ здійснення контролю за ухваленням рішень щодо регулювання спільних проєктів транскордонного співробітництва;
- ✓ розробка мотиваційного інструментарію для суб'єктів господарювання, що діють на транскордонних територіях;
- ✓ розробка природоохоронних заходів, спрямованих на покращення об'єктів навколишнього природного середовища.

Удосконалення інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва у сфері природокористування включає в себе успішність єврорегіонів, використання програм транскордонної співпраці, що фінансуються з ЄС, розроблення інвестиційних проєктів для закордонних інвесторів. Реалізація запропонованих напрямів передбачає розробку та вдосконалення нормативно-правових актів у галузі транскордонного співробітництва у прикордонних регіонах України, що забезпечить на належному рівні вдосконалення інституціонального механізму у сфері природокористування, а також сприятиме утвердженню екологічно збалансованого розвитку транскордонних регіонів, збереженню біосфери; забезпечить сталий економіко-соціальний розвиток регіону.

Проведені дослідження дали змогу систематизувати основні можливості, загрози, а також сильні і слабкі сторони інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва у сфері природокористування у системі світових господарських зв'язків, що посилюється в умовах глобалізаційних процесів. За результатами проведеного аналізу сформовано SWOT-аналіз інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва у сфері природокористування, що дало можливість виявити основні стратегічні напрями розвитку та посилення конкурентних переваг збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва. Результати аналізу показали, що простежується перевищення слабких сторін над сильними, яке створює перепони для повноцінної інтеграції у сучасні глобальні економічні відносини, а наявні можливості перевищують над загрозами (рис. 11).

Перспективою розвитку транскордонного співробітництва з метою активізації такого співробітництва буде збільшення джерел фінансування та інвестування у природоохоронну сферу, оскільки збільшення й ефективне використання має сприяти зростанню інноваційного потенціалу країн-партнерів.

Змога спільного виходу на міжнародні ринки також може надати істотних переваг, наприклад, таких: збільшення ефективності господарювання; підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг, що виробляються країнами-партнерами; зайняття більш великої ніші на ринку та отримання більш високих часток прибутку; зменшення витрат на маркетингові дослідження; зменшення вартості транспортування продукції; зниження еколого-деструктивного впливу підприємств; підвищення рівня сталого розвитку прикордонних регіонів; зменшення ресурсомісткості виробництва; поліпшення загального стану НПС та ін.

SWOT- аналіз інституціонального забезпечення трансграничного співробітництва у сфері збалансованого природокористування

СИЛЬНІ СТОРОНИ

- ❖ Ухвалення та гармонізація правових стандартів на всіх рівнях: міжнародному (Європейському), національному та регіональному (через закони або підзаконні акти);
- ❖ Співпраця в рамках програм трансграничного співробітництва здійснюється за допомогою проектів, відібраних у відкритому конкурсі;
- ❖ Активізація інвестиційної, спільної економічної діяльності у цих регіонах, які межують з країнами ЄС.

МОЖЛИВОСТІ

- ❖ Сприяння економічному та соціальному розвитку прикордонних регіонів України;
- ❖ Створення специфічних структур за участі прикордонних громад по обидва боки кордону;
- ❖ Посилення інституційної спроможності прикордонних регіонів України у здійсненні трансграничного співробітництва;
- ❖ Створення контактних пунктів для надання більш якісних послуг громадянам у трансграничному вимірі.

СЛАБКІ СТОРОНИ

- ❖ Дисбаланс повноважень органів місцевого самоврядування різних країн, які беруть участь у трансграничному співробітництві;
- ❖ Обмеженість фінансових можливостей українських учасників проектів трансграничного співробітництва;
- ❖ Недосконалий механізм спільного планування заходів з трансграничного співробітництва;
- ❖ Низька активність учасників трансграничного співробітництва на рівні районів та територіальних громад.

ЗАГРОЗИ

- ❖ Недотримання виконання умов щодо розвитку програм трансграничного співробітництва;
- ❖ Втрата авторитету економічно-спроможної держави;
- ❖ Неefективна реалізація трансграничних програм;
- ❖ Низька активність учасників трансграничного співробітництва на рівні районів та територіальних громад;
- ❖ Проблеми фінансування розвитку еколого-економічної безпеки на прикордонних територіях, що зводить до мінімуму можливості для співпраці.

Рис. 11. SWOT- аналіз інституціонального забезпечення трансграничного співробітництва у сфері збалансованого природокористування

Джерело: розроблено автором.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва. Наукове значення її вирішення полягає в поглибленні методології понятійно-категоріального апарату та обґрунтовані напрямів інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у транскордонному співробітництві. Узагальнення отриманих результатів дає змогу сформулювати низку висновків і внести пропозиції, які мають науково-теоретичне, методологічне і практичне значення.

1. Запропоновано поняття «збалансоване природокористування у контексті транскордонного співробітництва», яке слід розглядати передусім як систему гармонізації взаємовідносин транскордонних та прикордонних регіонів щодо раціонального використання й охорони навколишнього природного середовища. Воно спрямоване на оптимізацію виробництва з урахуванням фактичних вимог і обмежень діючих інститутів та інституцій щодо забезпечення збалансованого природокористування. Тому під інституціональним забезпеченням транскордонного співробітництва пропонуємо розуміти набір інститутів і механізмів, які створюють систему еколого-економічної співпраці та визначають обмеження для суб'єктів господарювання, котрі діють у межах норм і правил, що є базою для виробництва та розвитку транскордонного співробітництва.

2. Обґрунтовано системну модель інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва, яка ґрунтується на елементах зовнішнього та внутрішнього забезпечення, що впливають на інституціонально-структурні зміни збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва. Адже все це виражається в ефективних змінах діючих інституціональних норм і правил, які сприятимуть збалансованому природокористуванню завдяки елементам зовнішнього та внутрішнього забезпечення у межах транскордонних регіонів України. Інституціональне забезпечення збалансованого природокористування транскордонного співробітництва відбувається завдяки розвитку раціонального використання природних ресурсів. Зокрема, йдеться про налагодження міжрегіонального й міждержавного співробітництва у сфері розвитку інфраструктурного забезпечення функціонування єврорегіонів, що розташовані на території України.

3. Запропоновано методологічно-інституціональний підхід, який полягає у комплексному аналізі результатів транскордонного співробітництва, а також по етапному удосконаленню реалізації проекту стратегії. Ефективність транскордонного співробітництва характеризує стан розвитку регіону, де реалізуються екологічні проекти транскордонного співробітництва і сприяє ефективному збільшенню вітчизняних та міжнародних інвестицій, є важливою складовою розвитку регіональної Стратегії транскордонного співробітництва.

4. Сформовано дуалістичну модель, яка передбачає згрупування інститутів норм і правил еколого-економічного характеру, а також їх розвиток та функціонування як на регіональному, так і на місцевому рівні. Використано метод аналітичного згрупування індивідуальних індексів і показників якості щодо визначення інституціонального забезпечення збалансованого природокористування транскордонного

співробітництва, а також їх організаційно-правову структуру, де можна виявити організації – інститути, які здатні контролювати виконання, забезпечувати дію і дотримання правил та норм транскордонного співробітництва всіма суб'єктами регіонів – учасників у сфері природокористування.

5. Розроблено прогнозну модель залежності між екологічними та економічними чинниками щодо забезпечення збалансованого використання природних ресурсів на прикордонних територіях України. Встановлено ступінь зв'язку показника обсягу інвестицій на охорону навколишнього природного середовища з такими показниками, як екологічний податок, витрати підприємств на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів, обсяг викидів у розрахунку на 1 особу.

6. Доведено, що сучасні еколого-економічні проблеми прикордонних територій України становлять серйозну перешкоду для подальшого економічного розвитку держави. Обґрунтовано еколого-економічний механізм природокористування за двома критеріями: екологічної ефективності та наповнення дохідної частини державного бюджету коштами, необхідними для виконання природоохоронних функцій, покладених на органи державного управління. Стосовно екологічної ефективності встановлено, що механізм державного регулювання природокористування неспроможний на сьогоднішній день забезпечити збереження навколишнього природного середовища. На основі еколого-економічних показників розроблено багатофакторну регресійну модель за трьома видами природних ресурсів і прогнозовано вплив їх для використання у майбутньому.

7. На основі статистичних даних розраховано ефект декаплінгу в єврорегіоні «Буг», зокрема у таких регіонах, як Волинська область (Україна), Брестська область (Республіка Білорусь), Любінське воєводство (Республіка Польща) за період 2008–2017 рр., де обґрунтовано динаміку екологічних та економічних показників. Здійснені розрахунки свідчать про посилення негативних впливів економічного розвитку єврорегіону «Буг» на його екологічну сферу. Впродовж досліджених 10 років нарощування темпів зростання економіки було зумовлено переважно використанням екстенсивних факторів розвитку. У цьому контексті досягнення ефекту декаплінгу має стати одним із головних пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва єврорегіону «Буг».

8. Обґрунтовано, що розробка спільних механізмів та інструментів транскордонної взаємодії на основі Стратегії збалансованого розвитку допоможе налагодити ефективну співпрацю транскордонного і прикордонного співробітництва, а також сприятиме створенню належних умов для організаційних, фінансових, еколого-економічних можливостей суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва; підвищенню ефективності використання зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку транскордонних і прикордонних регіонів; проведенню постійного моніторингу еколого-економічної діяльності прикордонних регіонів задля забезпечення збалансованості.

9. Запропоновано модельну Концепцію збалансованого розвитку транскордонних і прикордонних регіонів. Реалізація цієї Концепції дасть змогу запровадити європейські стандарти, вдосконалити транскордонне і прикордонне співробітництво, а також спрямувати зусилля органів виконавчої влади та органів місцевого само-

врядування на виконання цих планів. Завдання Концепції сприятимуть створенню належних умов для організаційних, фінансових, еколого-економічних можливостей суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва; підвищенню ефективності використання зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку транскордонних і прикордонних регіонів; проведенню постійного моніторингу еколого-економічної діяльності прикордонних регіонів для забезпечення збалансованості.

10. Обґрунтовано теоретико-методологічне регулювання державної політики як складової системи інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва, яка включає етапи проектування: оцінку сучасного стану та прогнозування; впровадження (підготовка управлінських рішень з боку нормативно-правової бази, узгодження механізмів взаємодії між органами влади різних рівнів, фінансово-інвестиційна підтримка, впровадження інституцій для реалізації транскордонних проектів на прикордонні регіони України), перевірку суб'єктів щодо встановлення відповідності фактичного стану запланованому рівню з метою його подальшої корекції, а також відтворення та збереження природно-ресурсного потенціалу прикордонних регіонів.

11. Запропоновано комплексний інституціональний підхід до розробки та розв'язання важливих проблем: удосконалення способів і методів щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, прогнозування змін, які відбуваються, планування бюджетно-фінансових програм на регіональному прикордонному рівні, а також українсько-білоруському транскордонному співробітництві, що забезпечить підвищення рівня екологічної свідомості серед населення прикордонних територій. Пріоритети екологічного характеру спрямовано на запобігання екологічним загрозам та більш економічному ефективному використанню природних ресурсів, розвиток відновлювальних засобів енергії та енергозбереження, а також удосконалення прикордонної інфраструктури і процедур перетину кордону, покращення безпеки на кордоні.

12. Обґрунтовано програми транскордонного співробітництва на 2014–2020 рр. з урахуванням рівня екологічної безпеки. Розроблено SWOT-аналіз інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва у сфері природокористування, де показано слабкі та сильні сторони, що дасть змогу виявити основні стратегічні напрями розвитку і посилення конкурентних переваг збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва. Результати SWOT-аналізу показали, що простежується перевищення слабких сторін над сильними, яке створює перепони для повноцінної інтеграції у сучасні глобальні економічні відносини, а наявні можливості перевищують над загрозами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Дребот О. І., Гадзало А. Я. Світовий досвід використання економічних важелів та інструментів у збалансованому природокористуванні. *National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine – Collective monograph.* – Vol. 2. *Poland: «Izdevniecida «Baltiņa Publishing».* 2016. 456 с. 288–304 с. (Особистий внесок: визначено підходи до економічної оцінки природних ресурсів та обґрунтова-

но спільні і відмінні інструменти здійснення екологічної політики в Польщі та Україні).

2. Гадзало А. Я. Інституціональне забезпечення транскордонного співробітництва в Україні: еколого-економічні засади: монографія. Київ: ДІА, 2019. 330 с.

Статті у виданнях іноземних держав та виданнях України, що включені до міжнародних науково-метричних баз:

3. Гадзало А. Я. Економічні засади збалансованого природокористування в аграрному секторі. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 4(46). 132–134 с.

4. Гадзало А. Я. Еколого-економічне оцінювання стану забруднення атмосферного повітря. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 3. С. 103–106.

5. Гадзало А. Я. Концептуальний підхід до економічних основ збалансованого природокористування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6. Ч. 1. С. 56–58.

6. Гадзало А. Я. Проблеми раціонального природокористування в процесі забезпечення збалансованого розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 7. Ч. 1. С. 71–74.

7. Гадзало А. Я. Роль транскордонного співробітництва у збалансованому природокористуванні. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 4. С. 88–93.

8. Дребот О. І., Гадзало А. Я. Елементи економічного механізму раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища. *Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. пр. Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»*. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. С. 186–192. (Особистий внесок: обґрунтовано економічні важелі до раціонального природокористування).

9. Дребот О. І., Гадзало А. Я. Напрями інвестиційно-інноваційного механізму збалансованого природокористування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 19. Ч. 1. С. 118–122. (Особистий внесок: запропоновано напрями інвестиційно-інноваційного механізму щодо раціонального використання природних ресурсів).

10. Гадзало А. Я. Еколого-економічні аспекти природокористування транскордонного співробітництва. *Таврійський науковий вісник: наук. журн.* 2017. Вип. 97. С. 20–26.

11. Гадзало А. Я. Категоріальне визначення поняття «природокористування» в контексті транскордонного співробітництва. [Електронний ресурс]: *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

12. Гадзало А. Я. Організаційно-правові засади транскордонного співробітництва України з питань природокористування. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 4(71). С. 170–174.

13. Гадзало А. Я. Світовий досвід транскордонного співробітництва у сфері природокористування. *Агросвіт: наук.-практ. журн.* 2017. № 14. С. 3–6.

14. **Гадзало А. Я.** Особливості еколого-економічних систем транскордонного співробітництва Карпатського регіону. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія: Економічна*. 2017. Вип. 27(2). С. 108–112.

15. **Гадзало А. Я.** Стан інституційного забезпечення транскордонного співробітництва в країнах ЄС. *Економіка і держава*. 2017. № 8. С. 41–45.

16. **Гадзало А. Я.** Сучасний стан охорони навколишнього природного середовища як результативність державного регулювання екологічної політики України. *Агросвіт: наук.-практ. журн.* 2017. № 24. С. 34–37.

17. **Гадзало А. Я.** Сучасний стан розвитку програм транскордонного співробітництва. *Збалансоване природокористування*. 2017. № 4. С. 66–70.

18. **Гадзало А. Я.** Теоретичні аспекти транскордонного співробітництва у сфері природокористування. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 98. С. 3–9.

19. Дребот О. І., **Гадзало А. Я.** Вдосконалення методологічно-інституціональних підходів до транскордонного співробітництва з питань природокористування. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2017. Вип. 6 (128). С. 67–72. (Особистий внесок: обґрунтовано сутність інституціонального підходу з питань навколишнього природного середовища у транскордонному контексті).

20. **Гадзало А. Я.** Особливості фінансового забезпечення інституціонального середовища природокористування (міжнародний досвід). *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2018. Вип. 1 (129). С. 121–126.

21. **Гадзало А. Я.** SWOT-аналіз програм транскордонного співробітництва в контексті природокористування. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2(55). Ч. 2. С. 211–218.

22. Дребот О. І., **Гадзало А. Я.** Інституціональне забезпечення природокористування: проблеми термінології. *Економіка України*. 2018. № 5. С. 73–85. (Особистий внесок: обґрунтовано та запропоновано поняття інституціональне забезпечення).

23. **Гадзало А. Я.** Концептуальні засади інституціонального забезпечення еколого-економічного стану Карпатського регіону. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 136–144.

24. Дребот О. І., **Гадзало А. Я.** Еколого-економічні чинники транскордонного співробітництва у контексті євро регіону «Буг». *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2019. № 2. С. 132–143. (Особистий внесок: обґрунтовано показники декаплінг-фактора євро регіону «Буг»).

Інші видання:

25. Pichura V., Pilipenko Y., Domaratsky E., **Gadzalo A.** Environmental assessment of the state of trans-boundary watersheds of the dnierper. *Агроекологічний журнал*. 2017. № 2. С. 102–117. (Особистий внесок: обґрунтовано еколого-економічний стан транскордонного водозбірного басейну річки Дніпро).

26. Drebot O. I., **Gadzalo A. Ya.** Theoretical and practical aspects of transfrontal-collaboration region of Carpathians. *Economic papers*. Vol. 49, September 2017, No. 1-2.

Р. 87—97. (*Особистий внесок: визначено підходи до еколого-економічної оцінки природних ресурсів Карпатського регіону*).

Матеріали конференцій:

27. **Гадзало А. Я.** Формування збалансованого природокористування в контексті євроінтеграції: *матеріали круглого столу «Національний бізнес у вимірі стратегічного партнерства з Європейським Союзом»*; відп. ред. А.А. Мазаракі. Київ, 2016. С. 72—74.

28. **Гадзало А. Я.** Сучасний стан раціонального природокористування: реалії і перспективи. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому виробництві»*. 6—8 липня 2016 р. Київ: ДІА, С. 33—36.

29. **Гадзало А. Я.** Пріоритетні особливості еколого-економічних складових збалансованого природокористування в аграрному секторі. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми збалансованого природокористування в агросфері»*. 2—4 листопада 2016 р. Київ: ДІА, 2016. С. 43—47.

30. **Гадзало А. Я.** Економічні засади збалансованого природокористування в аграрному секторі. *Матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. «Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства»*. 24—25 березня 2016 р. Ч. 1. Тернопіль: Крок, 2016. С. 40—42.

31. **Гадзало А. Я.** Проблеми та перспективи раціонального природокористування в Україні та їх вирішення. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Інноваційний розвиток економіки: вітчизняна та світова практика»*. 20—21 травня 2016 р. У 2-х ч. Львів: ГО «Львівська економічна фундація», 2016. Ч. 2. С. 20—23.

32. **Гадзало А. Я.** Інвестиційна привабливість збалансованого природокористування: *Збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реформування економічної системи країни в контексті міжнародного співробітництва»*. Одеса, 2016. С. 86—88.

33. Дребот О. І., **Гадзало А. Я.** Елементи економічного механізму збалансованого природокористування. *«Economic development strategy in terms of European integration»*. *International scientific-practical conference*. May 27, 2016. P. 223—225. (*Особистий внесок: обґрунтовано економічний механізм для використання раціонального природокористування*).

34. **Гадзало А. Я.** Зарубіжний досвід транскордонного співробітництва у сфері природокористування: *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому комплексі»*. 6—7 липня 2017 р. Київ: ДІА, 2017. С. 37—39.

35. **Гадзало А. Я.** Проблеми і механізм регулювання транскордонного співробітництва в сфері збалансованого природокористування: *Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. «Збалансоване природокористування: традиції, перспективи і інновації»*. Київ: ДІА, 2017. С. 20-21.

36. **Гадзало А. Я.** Роль і місце розвитку транскордонного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища: *Міжнар. наук.-практ. конф. «Менеджмент, фінанси та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток»*. Львів, 2018. С. 67—70.

37. **Gadzalo A. Ya.** Financial support institutional environmental system in context of a crossborder cooperation. *«Екологічна безпека та збалансоване природокористування в агропромисловому комплексі»*: матеріали міжнар.наук.-практ. конф. (м. Київ, 4—6 липня 2018 р.). Київ: ДІА, 2018. С. 189—190.

Методичні рекомендації:

38. Дребот О. І., Мельник П. П., Добряк Д. С., Шершун М. Х., **Гадзало А. Я.**, Гриник О. І., Височанська М. Я., Ольхович С. Я., Боцула О. І., Терещенко В. Ф., Квітка І. В., Сологуб Ю. О., Ткачів С. М., Лазаренко В. І., Курбацька Н. В. Методичні рекомендації з маркетингового інструментарію еколога-економічного управління природокористуванням в агроєкосистемах; За наук. ред. акад. НААН О. І. Фурдичка. Київ: ДІА, 2017. 18 с. (*Особистий внесок: обґрунтовано етапи обізнаності потенційних споживачів про можливість придбання екологічно безпечних продуктів харчування*).

39. Дребот О. І., Мельник П. П., Бутрим О. В., **Гадзало А. Я.**, Гриник О. І., Головіна О. Л., Височанська М. Я., Ольхович С. Я., Терещенко В. Ф., Васільцова О. В., Квітка І. В., Курбацька Н. В., Лазаренко В. І., Сологуб Ю. О. Методичні рекомендації щодо виробництва пшениці озимої з урахуванням фаз циклу сонячної активності. Київ: ДІА, 2018. 23 с. (*Особистий внесок: запропоновано структуру механізму системи еколога-економічного управління в природокористуванні агроєкосистем*).

АНОТАЦІЯ

Гадзало А.Я. Інституціональне забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. Львівський національний аграрний університет Міністерства освіти і науки України, Львів, 2020.

У дисертаційній роботі досліджено сутність і зміст інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва. Узагальнено та поглиблено концептуальні положення інституціонального забезпечення збалансованого природокористування та уточнено понятійно-категоріальний апарат за темою дослідження, а також поглиблено зміст дефініцій тематики. Обґрунтовано методологічні основи інституціонального забезпечення збалансованого природокористування. Визначено напрями нормативно-правового забезпечення збалансованого природокористування транскордонного співробітництва, Удосконалено методологічний підхід до формування збалансованого природокористування прикордонних регіонів України. Здійснено аналіз еколога-економічного стану транскордонних та прикордонних регіонів. Проведено діагностику інвестиційного механізму транскордонного співробітництва у сфері природокористування. Визначено напрями інституціонального забезпечення збалансованого природокористування євро регіону «Буг». Удосконалено теоретико-методичний підхід до функціонування інституціонального забезпечення збалансованого природокористування транскордонного та прикордонного співробітництва.

Запропоновано стратегічні імперативи інституціонального забезпечення збалансованого природокористування у контексті транскордонного співробітництва. Розроблено та обґрунтовано науково-методичні підходи до вибору стратегії управління інституціонального забезпечення транскордонного співробітництва.

Ключові слова: інституціональне забезпечення, збалансоване природокористування, транскордонне співробітництво, транскордонний регіон, охорона навколишнього природного середовища, еколого-економічний механізм.

SUMMARY

Gadzalo A.Ya. Institutional support for balanced environmental management in the context of cross-border cooperation. – The manuscript.

Dissertation on competition of a scientific degree doctor of economic sciences on a specialty 08.00.06 – economics of nature management and protection of environment. Lviv National Agrarian University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2020.

The thesis has investigated the essence and content of institutional support for balanced environmental management in the context of cross-border cooperation. It has been considered, that there is an orderly set of institutions that create a system of ecological and economic cooperation and determine the restrictions for economic entities that operate within the rules and regulations that are the basis for production. There are priority ecological and economic directions that should be introduced for the development of cross-border regions of Ukraine: regulation of regulatory structures regarding local and state budgets expenditures, in particular for environmental transboundary projects; establishment of an institutional body on the regional level which will be responsible for the investment efficiency in the cross-border region; establishment of an effective financial and investment mechanism for cross-border support in the field of environmental management; introduction of effective levers for monitoring and evaluating the use of budgetary cross-border programs. The role of state regulation in introduction of institutional support for balanced environmental management in cross-border and border regions has been substantiated.

The methodological bases for balancing the system of nature management in the context of cross-border cooperation have been justified, which are based on institutional support and provide for the application of the author's methodological approach based on a conceptual methods and normative-legal regulation as well as the appropriate mechanisms and instruments for their implementation. The approach also takes into consideration system of goals and actions of public authorities and local self-government bodies on the basis of a dualistic model of their relationship. Methodological-institutional approach has been defined, which consists of complex analysis of the results of cross-border cooperation, as well as of step-by-step improvement of the project implementation of ecologically-balanced development concept of cross-border and border regions, which enables to introduce European standards, improve and develop trans-border cooperation, executive authorities and local self-government bodies for the implementation and control of environmental projects and programs. Ecological and economic analysis of the current state and existing problems of balancing cross-border nature management have been carried out, as well as a linear multifactorial model based on three components (economic, environmental

and social). The development of a mathematical model makes it possible to determine the components of the development of institutional aspects of balanced environmental management. At the same time the Volyn region does not have a balanced nature management, which indicates that there is no effective environmental policy in the state.

An important stage of environmentally safe and balanced environmental management in the border areas is the development of a financial and economic mechanism for regulating the investment support of the environmental sector. This mechanism is implemented through the development and implementation of appropriate tools in the system of environmental management and impact on environmental users in the process of implementation of Strategies, programs and projects of cross-border cooperation. Based on the statistics, we calculated the effect of decoupling as a factor of the relation between economic growth and anthropogenic environmental loads in the Euroregion Bug, particularly in regions such as: Volyn Region (Ukraine), Brest Region (Belarus), Lubin Voivodeship (Poland) for the period 2008–2017, where the dynamics of environmental and economic indicators have been analyzed. The calculations show that negative effects of the economic development of the Euroregion "Bug" on its ecological sphere are intensifying. In these regions over the past 10 years, the growth rate of the economy was mainly driven by the use of extensive development factors. In this context, the achievement of the decoupling effect should be one of the main priorities for the development of cross-border cooperation in the Bug region of the Euroregion. There are theoretical and methodological regulation of state policy as a component of the system of institutional support of cross-border cooperation, which includes the stages of design: (current state assessment and forecasting); implementation (preparation of management decisions by the regulatory framework, coordination of mechanisms of interaction between authorities at different levels, financial and investment support, introduction of institutions for the implementation of cross-border projects in border regions of Ukraine), verification of entities to establish the actual status of the planned level with the purpose of its further correction, as well as the restoration and conservation of the natural resource potential of the border regions.

A methodological-institutional approach has been proposed, which consists of a comprehensive analysis of the results of cross-border cooperation, as well as a step-by-step improvement of the concept project of ecologically-balanced development of cross-border and border regions, which allows to introduce European standards, improve and develop European standards, executive bodies and local self-government bodies to implement and control environmental projects and programs. The necessary strategic imperatives and preconditions for developing a strategy of cross-border cooperation between Ukraine and the neighboring countries based on the joint implementation of the Strategies, programs and agreements that correspond to the strategic directions of ecological-economic and social development of each country and region, the needs and future objectives of cross-border cooperation have been developed and scientifically substantiated from the point of complex synergic approach in order to avoid the isolated development of only one side in the context of cross-border cooperation and Euroregional cooperation.

Keywords: institutional support, balanced nature management, cross-border cooperation, cross-border region, environmental protection, ecological and economic mechanism.

АННОТАЦИЯ

Гадзало А.Я. Институциональное обеспечение сбалансированного природопользования в контексте трансграничного сотрудничества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.06 – экономика природопользования и охраны окружающей среды. Львовский национальный аграрный университет Министерства образования и науки Украины, Львов, 2020.

В диссертационной работе исследована сущность и содержание институционального обеспечения сбалансированного природопользования в контексте трансграничного сотрудничества. Обобщены и углублены концептуальные положения институционального обеспечения сбалансированного природопользования и уточнен понятийно-категориальный аппарат по теме исследования, а также углублено содержание дефиниций тематики. Обоснованы методологические основы институционального обеспечения сбалансированного природопользования. Определены направления нормативно-правового обеспечения сбалансированного природопользования трансграничного сотрудничества, Усовершенствован методологический подход к формированию сбалансированного природопользования приграничных регионов Украины. Осуществлен анализ эколого-экономического состояния трансграничных и приграничных регионов. Проведена диагностика инвестиционного механизма трансграничного сотрудничества в сфере природопользования. Определены направления институционального обеспечения сбалансированного природопользования еврорегиона «Буг». Усовершенствован теоретико-методический подход к функционированию институционального обеспечения сбалансированного природопользования трансграничного и приграничного сотрудничества. Предложены стратегические императивы институционального обеспечения сбалансированного природопользования в контексте трансграничного сотрудничества. Разработаны и обоснованы научно-методические подходы к выбору стратегии управления институционального обеспечения трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: институциональное обеспечение, сбалансированное природопользование, трансграничное сотрудничество, трансграничный регион, охрана окружающей природной среды, эколого-экономический механизм.